

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Holmila, Antero; Koskinen, Ulla; Villstrand, Nils Erik; Karonen, Petri

Title: Tiedonvälitys sivistysmissiosta uutisiin

Year: 2014

Version:

Please cite the original version:

Holmila, A., Koskinen, U., Villstrand, N. E., & Karonen, P. (2014). Tiedonvälitys sivistysmissiosta uutisiin. In P. Karonen, & A. Räihä (Eds.), *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen: Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900-1960* (pp. 248-275). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. *Historiallisia tutkimuksia*, 267.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Antero Holmila, Ulla Koskinen, Nils Erik Villstrand ja Petri Karonen

Tiedonvälitys sivistysmissiosta uutisiin

Johdanto

Tiedonvälitys kaikissa muodoissaan on yksi modernin yhteiskunnan peruspilareita. Varhaismodernina aikana tiedonvälityksestä vastasi lähinnä kirkko, sillä kirkonkuulutukset toimivat ensimmäisenä joukkotiedotusvälineenä.⁹⁹¹ Uudenaikaisen valtion kehityksen myötä tiedonvälityksen merkitys korostui. Paitsi kirkolliset opit, joilla kansaa sivistettiin, myös hallinnollisista asioista tiedottaminen, erityisesti veronkantoon ja väenottoihin liittyvät asiat oli saatava nopeasti alamaisten tietoon. Ruotsin valtakunnan ensimmäinen sanomalehti, vuonna 1645 perustettu *Ordinarie Post-Tijnder* keskittyi puhtaasti sota- ja ulkomaan uutisiin. Vasta suuren Pohjan sodan jälkeen sanomalehdissä alettiin julkaista myös kotimaan uutisia.⁹⁹² Samaan aikaan tiedonvälitys irtautui vähitellen valtion alaisuudesta omaksi instituutiokseen. Tiedonvälityksen – erityisesti sanomalehdistön – rooliksi Euroopassa tuli sekä parlamenteissa (tai hoveissa) käsitellyistä asioista tiedottaminen että niiden kritisointi. Sanomalehdistön historiallisen roolin voi tiivistää Isosta-Britanniasta alkunsa saaneeseen ajatukseen, jonka mukaan lehdistö on ”neljäs valtiomahti”.⁹⁹³ Suomalaisen tiedonvälityksen historiaan ajatus ”neljänestä valtiomahdistä” sopii vajavaisesti, sillä 1800-luvulta aina toiseen maailmansotaan saakka suomalaisen sanomalehdistön erityispiirre oli poliittisen toiminnan sijaan kansan sivistäminen; 1800-luvulla erityisesti suomalaisen kansakunnan ja kansallisuusaatteen luominen.

Tämä artikkeli käsittelee suomalaisen tiedonvälityksen kehitystä 1600-luvun kuulutuksista 1900-luvun jälkipuoliskolle, aikaan ennen todellisen massakulttuurin syntyä. Tässä artikkelissa tutkimme, kuinka *Oma Maa* -kirjasarjan avulla rakennettiin kuvaa suomalaisen tiedonvälityksen kehittymisestä, sen luonteesta, tarkoitusperistä ja ominaispiirteistä. Tutkimuksen ytimen muodostaa kysymys siitä, mitä teemoja ja ilmiöitä *Oma Maa* korosti tiedonvälitysartikkeleissaan.⁹⁹⁴

Kaikkiaan *Oman Maan* aihepiiriin liittyvät kirjoitukset voidaan ymmärtää porvarillisen julkisuuden käsitteen avulla. Porvarillinen julkisuus syntyi 1600-luvulta lähtien alati kasvavan julkisen viestinnän ja yhdystoiminnan varaan. Samaan aikaan kun porvarillinen (tai kaupallistuva ja keskiluokkaistuva) yhteiskunta kehittyi, se tarvitsi tuekseen viestinnän muotoja, jotka tukivat porvarillisen yhteiskunnan toimintamalleja, kuten kansansivistystä, markkinataloutta sekä yleensäkin liiketoimintaan tarvittavien tietojen levittämistä.⁹⁹⁵ Lisäksi Jürgen Habermasin mukaan porvarillisen julkisuuden keskeinen piirre on ”järkevä keskustelu”, joka – ainakin periaatteessa – oli avoin kaikille yhteiskuntaan kuuluville.⁹⁹⁶ Viestinnän näkökulmasta porvarillinen julkisuus on vielä ymmärrettävä joukoksi valtiosta riippumattomia jäseniä tai ryhmiä, jotka katsoivat tehtäväkseen vaalia porvarillisen yhteiskunnan vapautta suhteessa valtio- tai tsaarinvaltaan.⁹⁹⁷ *Oman Maan* artikkeleissa porvarillinen julkisuus ilmeni pyrkimyksenä

luoda ja vahvistaa mielikuvaa itsenäisestä Suomen kansasta jo paljon ennen valtiollista itsenäisyyttä.

Sanomalehdistö oli *Oman Maan* toimitukselle tärkeä aihe. Kahden ensimmäisen painoksen sanomalehtiartikkelit laati kukapa muukaan kuin E. G. Palmén.⁹⁹⁸ Vuonna 1958 tehtävän suoritti Helsingin silloinen kaupunginjohtaja, *Uuden Suomen* päätoimittajana vuosina 1940–1956 toiminut Lauri Aho.⁹⁹⁹ Sanomalehdistön kehityksen lisäksi teossarjassa esiteltiin muitakin tiedonvälityksen osa-alueita ja esteitä. Painetun sanan sensuuri sai huomiota osakseen kahdessa ensimmäisessä painoksessa. Uusien teknologioiden ja rakenteellisten muutosten myötä monipuolistunut tiedonvälitys sai sijansa useissa artikkeleissa, jotka käsittelivät muun muassa posti- ja lennätinlaitosta sekä radiota ja televisiota.¹⁰⁰⁰

Kuulutukset ja viralliset tiedonannot tiedonvälityksen muotona

K. O. Lindeqvist käsitteli *Oma Maa* -artikkelissaan tiiviisti markkinoiden poliittista ja tiedonvälityksellistä ulottuvuutta. Hän totesi muun muassa, että Juhana-herttua oli houkutellut Turun markkinoilla pitämässään puheessa Suomen talonpoikia puolelleen.¹⁰⁰¹ Sen sijaan maaseudun käräjien ja kaupunkien raastuvankokouksien tarjoama mahdollisuus esivallan ja alamaisten väliseen vuoropuheluun ja tiedotukseen jäi ensimmäisten painosten aihepiiriä käsittelevissä artikkeleissa huomiotta.¹⁰⁰²

E. G. Palmén kiinnitti huomiota kuninkaallisiin asetuksiin ja keskusvallan alamaisille välittämään informaatioon kuvatessaan suomen kielen asemaa eri aikoina.¹⁰⁰³ Ruotsin kielen valta-asema haittasi Palménin mukaan suomen kehitystä kielenä. Maallisia asioita käsittelevissä teksteissä suomen kieli ei voinut kehittyä omilla ehdoillaan, vaan se mukautettiin varsin kömpelön hallintoruotsin rakenteeseen. Keskusvallan suomenkielisille alamaisilleen tarjoamien määräyksien ja tietoa välittävien tekstien määrä pysyi pitkään vaatimattomana. Ajan myötä asetusten kääntäminen lisääntyi, mutta kyseessä oli vain määrän, ei laadun kasvu. Palménille virallisten ilmoitusten vaatimaton kieliasu kertoi Suomen kansan poliittisten ja sosiaalisten oikeuksien vähäisyydestä Ruotsin ajalla. Ruotsin kielen valta-aikana syntyneet epäkohdat jäivät vallitseviksi myös vuoden 1809 jälkeen. Vasta pitkä ja sinnikäs taistelu takasi suomen kielelle, tai oikeammin suomenkieliselle väestölle, sille kuuluvat luonnolliset oikeudet.¹⁰⁰⁴

Palménin mukaan oli vaikea päätellä, millä periaatteilla käännettävät asetukset valittiin.¹⁰⁰⁵ Hän kuitenkin jätti huomiotta suomenkielisten seurakuntien pappien velvollisuuden kääntää seurakuntaan tulleet ruotsinkieliset asetukset. Siksi hän väitti, että ne asetukset, joita ei alkujaan ollut käännetty, jäivät suomenkieliselle rahvaalle kokonaan tuntemattomiksi. .

A. V. Koskimiehen kuva viranomaisten viestinnästä oli vuonna 1908 hieman valoisampi: silloin tällöin ilmestyi painosta kuninkaallinen kirje tai tiedonanto myös suomeksi, ensimmäinen jo vuonna 1593. Käytäntö yleistyi hiljalleen 1600-luvun jälkipuoliskolla, ja Ruotsin ajan loppupuolella suomennettiin suurin osa tärkeimmistä

asetuksista ja kuulutuksista.¹⁰⁰⁶ Toisen painoksen suomalaista kirjallisuutta käsittelevässä tekstissä ei kiinnitetty huomiota asetuksiin. Sen sijaan Heikki Ojansuu mainitsi suomenkieliset asetukset lakitekstien suomentamista koskevassa kirjoituksessaan. Jotta lukija olisi saanut käsityksen suomenkielisten asetusten kohtalaisesta määrästä Ruotsin ajalla, Ojansuu kertoi pedagogisen hienostuneesti, että yliopiston kirjaston kokoelmissa oli tällaisia asetuksia 13 nidosta, joista jokainen oli suunnilleen yhtä paksu kuin Zacharias Topeliuksen *Maamme kirja*.¹⁰⁰⁷

E. G. Palmén mainitsi kirjoituksessaan lakitekstien suomentamisesta, ettei keskiaikainen maanlaki koskaan ilmestynyt suomeksi. Hallituksen huolenpito ”ummikkosuomalaisista alamaisistaan” rajoittui siihen, että erityisen tärkeät asetukset ja säädökset julkaistiin myös rahvaan kielellä, joskin viiveellä, sillä vuoden 1734 laki ilmestyi suomenkielisenä käännöksenä vasta vuonna 1759. Viimein 1800-luvulla lakeja ja asetuksia alettiin kirjoittaa suoraan suomeksi, ja lakitekstien suomentaminen voitiin lopettaa.¹⁰⁰⁸

Keskusvallan asetuksia ja niistä tiedottamista kansalle tarkasteltiin *Oman Maan* kahdessa ensimmäisessä painoksessa molemmissa suomalaiskansallisesta näkökulmasta. Vain painotuotteiden kieliasu tai paremminkin kieliasun kelvottomuus kiinnosti kirjoittajia. Kolmannessa painoksessa kuulutuksista puhuttiin vielä vähemmän. Tosin eräessä päivämuistossa mainittiin valtaneuvoston suomalaisten pyynnöstä tehty päätös (1725), jonka mukaan uudet lait, kuten hallitusmuoto ja yleistä mielenkiintoa nauttivat asetukset tuli julkaista ja levittää myös suomen kielellä. Lisäksi Turun tuomiokapituli oli anonut, että isonvihan aikana tarveltyneistä vanhemmista asetuksista otettaisiin uusia painoksia.¹⁰⁰⁹

Kuulutuksia ei pidetty *Omassa Maassa* joukkoviestintänä, mikä on sikäli luontevaa, että niitä ei ennen 1990-lukua tarkasteltu lainkaan tästä näkökulmasta. Kirkkohistorioitsija Bill Widén selitti asiaa siten, että pappien saarnastuolista lukemat kuulutukset olivat maallisen esivallan kirkolle antama tehtävä, minkä vuoksi ne jäivät usein tutkijoiden mielenkiinnon katveeseen. Kuulutustjärjestelmä sijoittui perinteisten historia-alojen ”väliin”, joten sekä kirkkohistorioitsijat että muut historiantutkijat jättivät aiheen tutkimatta.¹⁰¹⁰

Modernissa viestintähistoriallisessa tutkimuksessa kuninkaallisten asetusten, lääninhallitusten tiedonantojen ja yksityisten henkilöiden kuulutusten julkistamista saarnastuolista tarkastellaan perinteisenä, merkityksellisenä ja pitkään kestäneenä joukkoviestintäkeinona, joka syntyi 1600-luvulla ja oli voimissaan aina 1900-luvulle.¹⁰¹¹ Ihannetapauksessa tutkimus ei kuitenkaan erkaannu asiayhteydestään rajoittumaan vain yhteen viestintämuotoon. Aihepiirin tutkimuksessa lanseerattu käsite ”mediajärjestelmä” näyttää käyttökelpoiselta tässä yhteydessä, koska se suuntaa kiinnostusta ensinnäkin siihen, miten eri viestintämuodot toimivat yhdessä, ja toisekseen joukkoviestinnän ja muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden välisiin suhteisiin, kuten infrastruktuuriin.¹⁰¹²

Sanomalehdistö kunniakkaan taistelun tiellä

E. G. Palménin sanomalehdistöä esitelleet tekstit kuuluvat *Oman Maan* pisimpien tekstien joukkoon: ensimmäisen painoksen kirjoituksella oli mittaa 17 sivua ja toisella peräti 23. Molempia elävöittivät muotokuvat merkittävistä sanomalehtimiehistä, ja jälkimmäiseen kirjoitukseen koottiin sanomalehdistön kielisuhteita ja ilmestymistiheyttä 1886–1916 kuvanneita taulukoita. Artikkeleissa sanomalehdistö esiintyi historiallisesti kehittyneenä instituutiona, joka rinnastui valtiopäiviin: ” – – sanomalehdistö oli valtiopäiväin ohella varsinainen taistelukenttä”.¹⁰¹³ Vaatimattomasta alusta lähtien lehdistöllä oli selvä tehtävä. Jo ”Suomen sanomalehdistön esikko”, Aurora-seuran vuodesta 1771 julkaisema *Tidningar utgifna af ett sällskap i Åbo* tähtäsi Suomen kansan valistamiseen. Palménia eivät kiinnostaneet kuivakkaat viralliset lehdet, kuten *Finlands Allmänna Tidning*, jotka oli hänen mukaansa perustettu palvelemaan sensorien tarpeita: ”Tästä äänenkannattajasta ei ole mitään sanottavaa: ilmestyipä yhdellä tai kahdella kielellä, – aatteiden taistelussa sillä ei ollut merkitystä. Selkänojana valtiovarat, täytteenä pakolliset tiedonannot ja tilaajat se yhä on jaksanut elää ilman yleisön suosiota, elänee kai aikojen loppuun.”¹⁰¹⁴

Palménin mielestä lehdistön tehtävä oli osallistua taisteluun kansalaistunteen ja kansan poliittisen tajun kasvattamiseksi, ei julkaista ikäviä tiedonantoja. Tähän Palménille tyypilliseen näkemykseen kiteytyi *Oman Maan* kaikkien lehdistöhistoriallisten artikkeleiden näkemys Suomen sanomalehdistön historiasta. Sen merkitys ei ainakaan ennen itsenäisyyden alkua ollut juuri lainkaan perinteisessä uutisvälityksessä vaan nimenomaan kansan sivistysmissiossa.¹⁰¹⁵ Vain hetkellisesti, kuten Itämaisen sodan aikaan (Krimin sota 1853–1856), uutisten arvo ja uutisnälkä oli sitä luokkaa, että se kykeni kannattelemaan lehdistöä. Myös Lauri Aho huomioi saman tendenssin kirjoittaessaan 1800-luvun lehdistä: ”Uutislehden kunnianhimoa ei ollut ainoallakaan. Uutisten julkaiseminen oli sitä paitsi vaarallista.”¹⁰¹⁶

Palménin suhtautuminen sanomalehdistöön oli kauttaaltaan lämpimän positiivinen – olihan hän itse osallistunut suomalaisen lehdistön taisteluun kirjoittamalla muun muassa liberaaliin ruotsalaiseen *Göteborgs Sjöfarts- och Handelstidningeniin* Suomen politiikkaa käsitteleviä artikkeleita sekä toimimalla *Valvoja*-lehden kiivaana kommentaattorina.¹⁰¹⁷ Lehdistö edusti Palménille kaikkea sitä uutta ja elähdyttävää, mitä Suomi kansakuntana tarvitsi säilyttääkseen erillisen asemansa Venäjän valtakunnassa: hän totesi, että “[y]hä edelleen sanomalehdistön historia on erottamattomasti liittynyt yhteiskunnallisten uudistusten pääkysymykseen: kansallisuusasiaan”, ja myöhemmin, että ”lehtien kamppailu lähinnä liittyy kansallisuustaistelun historiaan”.¹⁰¹⁸ Samaan teemaan puuttui myös Lauri Aho puoli vuosisataa myöhemmin. Hänen mukaansa ”harvassa muussa maassa lehdistön kehitys on yhtä lailla liittynyt omaan kansalliseen ympäristöönsä, ja tuskin missään se on samalla tavoin vaikuttanut kansallisen sivistyksen muodostukseen”.¹⁰¹⁹

Aholle lehdistön kasvu näyttäytyi luonnollisena kehityksenä, jonka jarruttavia tekijöitä Suomessa olivat köyhyys, sivistystason puute, ylempien tahojen välinpitämättömyys ja sensuuri. Taustalla piili kansallisen historian tutkimuksen käsitys

Suomesta Ruotsista erillisenä maana, joka pääsi vasta autonomian myötä kehittymään ja ottamaan paikkansa sivistyskansakuntien joukossa. Suomalaiskansallisen näkemyksensä mukaisesti Aho katsoi, että Suomessa kehitys oli kulkenut "runsaasti toista sataa vuotta jäljessä" emämaata.¹⁰²⁰ Ajattelutapa on luonteva, mikäli Suomea pidetään valtion kaltaisena kokonaisuutena jo Ruotsin ja Suomen yhteisen historian ajalla. Toisaalta Suomessa ei välttämättä ollut tarvetta lehdistölle, varsinkin kun säätyläistön lukunälkä Ahon mukaan tyydytettiin pääasiassa tuonnilla Ruotsista, mikä puolestaan sai ainakin osaselityksensä siitä, että kyseessä oli sama valtakunta ja säätyläistöllä sama kieli.

Samaan aikaan kirjallisuuden hankkiminen yleisty ja kirjeenvaihdon ja kirkonkuulutusten merkitys tiedonvälittäjinä vahvistui, joten lehdistö ei ollut suinkaan ainoa eikä välttämättä edes ensisijainen uutiskanava.¹⁰²¹ Ensimmäiset Suomessa ilmestyneet lehdetkin olivat syntyneet sentään jo 1770-luvulla. Vasta itsenäistyneen Suomen näkövinkkelistä katsovalle kansalliselle historiankirjoitukselle lehdistön puuttuminen tätä ennen ja muut Suomen oletetun takapajuisuuden ilmentymät olivat osoituksia kehityksen hitaudesta ja maan kärsimästä syrjinnästä. Tulkinta myötäilli ja ruokki osaltaan kansallista alemmuuskompleksia ja samalla kiillotti myöhempien saavutusten sädekehää. Lehdistön nopea ja lukumäärällisesti valtava edistyminen 1800–1900-luvuilla näyttäytyi sitäkin mahtavampana, kun sen eteen oli pitänyt käydä ankara taistelu.

Kansallisuusaatteen esitaistelijana sanomalehdistöllä oli voima saada kansa kiinnostumaan valtiollisista pyrinnoista – olivathan monet kansallisuusaatteen merkittävämmät henkilöt, kuten H. G. Porthan tai J. V. Snellman myös lehtimiehiä. Sanomalehdistön huomattava painoarvo liittyi näin läheisesti kirjasarjan kantavaan ajatukseen tarjoilla kansalle isänmaallisesti elähdyttävää ja valistavaa luettavaa. Ei ole ihme, että Palmén kiinnitti erikoishuomion suomenkieliseen lehdistöön, sillä taistelu kansallisuusaatteen puolesta oli myös kielitaistelua.¹⁰²² Suomenkielinen lehdistö näyttäytyi hänen tekstissään sankarina, jonka jännittäviä vaiheita seurattiin historian läpi. Koossa olivat kaikki suuren kertomuksen ainekset: valtiiovallan vastustus, sensuurin kiertäminen, taloudellisin uhrauksin lehtiä pystyssä pitävät heerokset, takapajuksen kansan herääminen valistukseen sekä kansallisuustaistelu, jossa lehdistölle lankesi ensisijaisen tärkeä rooli.

Palmén hahmotteli lennokkaalla, kalevalamitastakin vaikutteita ottaneella kirjoitustyyllillään suomalaisen, erityisesti suomenkielisen, sanomalehdistön sankaritarinan vaikeuksien keskeltä voittoon. Lehdistön taipaleelle olivat asettaneet esteitä vanhoillinen valtiovalta painovapauden rajoituksineen sekä toisaalta kansan puutteellinen sivistystaso, jolloin lehtien levikki jäi pieneksi ja taloudelliset vaikeudet kaatoivat monia lupaavia alkujia. Vaikeiden aikojen yli olivat kantaneet sankarillisten, kansallismielisten miesten teot. Esimerkiksi suomen kielen "länsi- ja itämurteita erotti syvä juopa, jonka vasta Elias Lönnrotin jättiläisvoima ja rautainen ahkeruus kykeni poistamaan".¹⁰²³ J. V. Snellmania lehtimiehenä Palmén puolestaan kuvasi "loistavaksi neroksi".¹⁰²⁴

Ensimmäisen painoksen kirjoitushetkellä lehdistö oli lähes täysin vapautunut sensuurista, joten optimismiin oli aihetta. Kuten Palmén totesi, "uusia lehtiä on joukoittain syntynyt, täyttäen edellisen ajan aukot".¹⁰²⁵ Näennäisesti venäläisten ote oli väliaikaisesti höllentynyt, mutta Suomi oli paitsi osa Venäjän keisarikuntaa myös omassa kansallisuustaistelussaan jakaantunut, mistä seurasi, että "täten hajaantuvat edelleen voimat, jotka ovat mitä kipeimmin tarpeen kaikille yhteisten vaarojen torjumiseksi".¹⁰²⁶

Kansallisuusaatteen ja kansan sivistyksen sanansaattaja

Oman Maan ensimmäisten painosten sanomalehtiartikkeleissa kiinnitettiin suurta huomiota lehdistön rooliin kansallisuusaatteen virittäjänä ja kansan sivistäjänä. Painotuksen vahvuus käy ilmi erityisesti silloin, kun lähestymistapaa verrataan valtavaan 1970–1980-luvun Suomen Lehdistön Historia -hankkeeseen ja sen esittelemiin näkökulmiin. Kun E. G. Palmén jätti lähestulkoon mainitsematta ulkomaanuutiset, Päiviö Tommila huomautti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun lehdistön kansainvälisten uutisten vähäisyydestä ja kirjallisuuskatsausten silmiinpistävästä paljoudesta.¹⁰²⁷

Suomen siirryttyä Venäjän valtakuntaan "isänmaallisuudenkäsite" ilmeni Palménin mukaan pian sanomalehdistössä. Hän käsitteli varhaisia lehtimiehiä suomalaiskansallisina sankareina, uuden ajan esitaistelijoina, ja nosti erityisesti esille urauurtavaksi ja vallankumoukselliseksi katsomansa J. G. Linsénin kirjoituksen *Mnemosyne*-lehdessä vuodelta 1819. Linsén vaati suomen kielen käyttöä korkeammassa koulutuksessa ja valtiollisessa elämässä. Seuraajia ilmaantui heti, ja A. I. Arwidsson perusti 1821 *Åbo Morgonbladin*, "ja uuden päivän aamua se ennusti". Nuori Arwidsson vuodatti lehden sivuille paatoksellisesti näkemyksensä kansallisuudesta ja kansan hengestä, joka oli olemisen ainoa perustus, sekä isänmaasta, jonka "edestä jokaisen kansalaisen tuli uhrata kaikki". Arwidssonin kirjoitukset olivat Turun romantiikan kohokohta.¹⁰²⁸ E. K. Ehrström vaati samassa lehdessä professuuria suomen kieleen ja virastojen "suomalaistamista". Esitaistelijoiden tapaan näidenkin edelläkävijöiden kohtalo oli kuitenkin pian sinetöity.¹⁰²⁹ *Morgonblad* lakkautettiin, *Mnemosyne* lopetti ilmestymisen, ja Arwidsson erotettiin yliopistosta ja siirtyi myöhemmin Ruotsiin. Palménin kirjoituksessa lehdistön alkutaipaleesta heijastuu ajankohdan tarve suomalaiskansallinen historian luomiseksi. Esimerkiksi siinä missä Palmén teki Arwidssonista ensimmäisen suomen kielen esitaistelijan, nykytutkimuksen tulkinnan mukaan "Arwidsson oli kieliolojen kohennusta vaatinut yksinäinen poikkeus, joka karkotettiin Ruotsiin".¹⁰³⁰

Suurimpina lehtialan alkuvaiheen sankareina Palménin artikkelissa esiintyivät Elias Lönnrot, J. L. Runeberg, Z. Topelius ja J. V. Snellman, joista jokainen oli myös myöhemmin takuuvarmasti sankarigalleriassa. Lönnrot julkaisi aikauskirja *Mehiläistä* 1830-luvun lopulla ja joutui usein kustantamaan painatuskuluja omasta kukkarostaan.

Hieman yli 100 tilaajan lehteä avusti sittemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seurakin (SKS) 100 kappaleen tilauksella.¹⁰³¹

J. L. Runebergin ja Z. Topeliuksen lehtimiesura osui sensuurin tiukan puristuksen aikaan. Sanomalehtien tehtäväksi jäi lähinnä pitää yllä kirjallisia harrastuksia. Palmén viittasi Runebergin ja Topeliuksen lehtiin *Helsingfors Tidningar* ja *Helsingfors Morgonblad*, jotka "ovat kirjallisuudenhistoriassamme saavuttaneet huomattavan sijan".¹⁰³² Päivänpolitiikan ja muiden maiden olojen ollessa kiellettyjen aiheiden listalla historia oli alue, josta sai kirjoittaa melko vapaasti. Palmén hehkutti Runebergin *Helsingfors Morgonbladissa* ylläpitämää kirjallisuusosastoa nerokkaaksi, ja Topelius sai osakseen yhtä vuolaat mainesanat historiallisilla tarinoillaan ja runoillaan, joilla oli suorastaan valtiollinen merkitys: "Esi-isien taisteluista ajatus usein lensi omaan aikaan – – joista ei ollut luvallista mitään painattaa, mutta joita useimmat kuitenkin ajattelivat." Lastenlehti *Eos* julkaisi niin ikään Topeliuksen satuja, joista "nuoriso imi isänmaallista intoa ja oikeudenharrastusta vastaisten päivien taisteluja varten".¹⁰³³

Suomalaiskansallinen sankaritarina kulminoitui sankareista suurimpaan. "Yli koko maan kuului sitä vastoin sen sanomalehden ääni, joka samaan aikaan nousi Kallaveden rannoilla. Uuden ajan alkajana tällä, kuten monella muulla alalla, esiintyi Juhana Vilhelm Snellman." Snellman oli hankkinut muista suomalaisista erottuvan kokemuksen toimiessaan Ruotsissa sanomalehtimiehenä, ja ryhtyi tähän työhön Suomessa jouduttuaan syrjäiseen toimeen Kuopion korkeamman alkeiskoulun rehtoriksi. Hänen perustamansa *Saima*, *Maamiehen Ystävä* ja *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning* olivat Palménille todisteita "siitä loistavasta nerosta, millä hurmaavat aatteet esitettiin". *Saimassa* Snellman ruoski ankarasti maan kulttuurioloja moittien kansalliskirjallisuuden ja kansallisen sivistyksen puutetta, ja vaati suomen kielen aseman parantamista.¹⁰³⁴ Lisäksi Snellman vaati, että naistenkin oli mahdollista tutustua suomalaiseen kirjallisuuteen.¹⁰³⁵ *Saima* oli kylläkin ruotsinkielinen, mutta Palménin sanoin vain olojen pakosta".¹⁰³⁶

Snellmanin sankarimyyttiin sopivasti "Aineellinenkaan puute ei – – saanut Snellmania heittämään kynää kädestään".¹⁰³⁷ *Saiman* ja sen seuraajan "herätyskuuro" sai vastakaikua. Palmén antoi ymmärtää, että näin ne täyttivät sanomalehdistön tärkeimmän tehtävän. "Sanomalehti tuli kansan herättäjäksi. Tulevien polvien johtomiehet ovat kaikki saaneet ensimmäisen [sic] opetuksensa Snellmanin *Saimasta* ja *Litteraturbladista*."¹⁰³⁸

1850-luvun lopulta alkoi vaikuttaa uusi lehtimiessukupolvi, josta osa sai pääelinkeinonsa kirjoittamalla. Esikuvat saatiin Palménin mukaan läntisistä naapurimaista ja Snellmanilta. Myös suomenkielisiä lehtiä syntyi, niistä mainittavimpina *Helsingin Uutiset* ja *Uusi Suometar*. "Muita sanomalehtiä seurasi näiden jälkiä, ja se yleisö, jota ei niiden työhön ruvetessa ollut olemassa, se kasvatettiin ja se kasvoi."¹⁰³⁹ *Oman Maan* kolmanteen painokseen lehdistöstä kirjoittanut Lauri Aho piti J. V. Snellmanin *Saimaa* uudenlaisen lehdistön ensimmäisenä airuena. Palménin tavoin Aho etsi sanomalehdistön sankareita: "Snellmanin tulo julkisen sanan näyttämölle aloittikin todella uuden kauden lehdistömme vaiheissa. – – Hänen toimintansa sanomalehtikirjoittajana kohosi henkisessä vireydessään sekä laadullisesti että

laajuutensa puolesta poikkeuksellisiin mittoihin – – Snellmanin esimerkki tarttui ja hänen äänensä ravisti hereille.”¹⁰⁴⁰

Palmén summasi katsauksensa loppupuolella lehtien joutuneen vaikeuksiin kansallisuusaatteen äänenkannattajina, mutta toisaalta kansallisuustaistelu edesauttoi sanomalehdistön kehitystä. Lehtien määrä, koko ja vaikutus kasvoivat nopeasti. Lehdistö ruokki kansallismielialaa ja se puolestaan ruokki lehdistöä. Lehdistä tuli monipuolisempia, luettavampia ja sisällöltään runsaampia. Palmén korosti näiden kahden välillä vallinnutta hedelmällistä vuorovaikutussuhdetta.¹⁰⁴¹

Palmén kokosi lehdistön kehityskulun tilastokatsaukseen, josta kävi ilmi varhaisten lehtien vähäisyys, ruotsinkielisyys ja lyhytikäisyys. 1820-luvulta lähtien lehtiä perustettiin kymmeniä, ja kymmeniä niitä myös hävisi. Lehdistö kuitenkin kasvoi 1830-luvulta vuoteen 1860 mennessä voimakkaasti suhteutettuna maan väkilukuun.¹⁰⁴² Tämän jälkeen kielitaistelu lähestyi huipentumaansa ja suomenkielinen opetus oli ”hengenvaarassa”, mutta 1880-luvulla suomenkielinen lehdistö ohitti lukumäärässä ruotsinkielisen. Suomen kieli oli saavuttanut etulyöntiaseman 1800-luvun lopussa. Lehdistö oli tuolloin keskittynyt Helsinkiin, jossa ilmestyi jo lähes puolet sanomalehdistä.¹⁰⁴³ Sittemmin lehtien määrä kasvoi voimakkaasti. 1920-luvulla lehdistö oli saavuttanut määrällisesti tilanteen, joka muuttui vasta 1950-luvulla voimakkaasti lisääntyneen paikallislehdistön ansiosta. Palmén huomioi tämän muutoksen toisen painoksen kirjoituksensa lopussa. Jos sanomalehdistön yleinen kehitys oli kulkenut Turusta Helsinkiin, niin lehdistön laajeneminen näkyi myös ”maaseutukaupunkien” lehtien volyymin kasvuna.¹⁰⁴⁴ Ilmeistä siis oli – vaikka Palmén ei sitä ääneen lausunutkaan – että lehdistön alkuaikojen kansanvalistus oli levinnyt maaseudulle, rahvaan mataliin majoihin.

Palménin postuumina julkaistu teksti piti lehdistön ja lukijakunnan menestyksellisen vuorovaikutuksen takeena sitä, että ”taajat rivit, edellisinä vuosisatoina oltuansa miltei suljettuina yhteiskunnallisista riennoista, ovat päässeet niihin liittymään.”¹⁰⁴⁵ Siinä missä ensimmäisen painoksen loppulause veti yhteen sanomalehdistön historiallisen työn merkityksen, toisen painoksen loppukaneetti oli suunnattu tulevaisuuteen. Kantava ajatus oli kuitenkin sama. Palménin mukaan julkisen sanan roolin tuli olla ennen kaikkea valistuksellinen, ei tiedonvälityksellinen: ”Rinnan kirjallisuuden ja monipuolisen valistustoiminnan kanssa julkisen sanan tuleekin aina olla mukana kansaa kasvattamassa.”¹⁰⁴⁶ Tässä kommentissa heijastui Palménin lehdistön tehtävästä konstruoima ”valistususkko”, sillä tosiasiasahan jo 1920-luvulla (ja jo aikaisemmin autonomian loppuvuosina) sanomalehdistön itseymmärrys oli muuttumassa varsin merkittävästi sivistäjästä uutisten välittämiseen. Ensimmäisiä viitteitä kehityksestä oli ollut *Helsingin Sanomien* irtautuminen Kansallisesta Edistyspuolueesta vuonna 1920. Lehden johtokunta katsoi, että lehti tarvitsi ”liikuntavapautta, joka kuuluu valtiolliselle sanomalehdelle.”¹⁰⁴⁷ Sanomalehdistö ei myöskään ollut lähellekään niin yhtenäinen saati yksimielinen instituutio, joksi Palmén sen kuvaili.¹⁰⁴⁸

Kielikysymys muodosti lehdistön kansallisen sankaritarinan toisen puolen. Alun perin ruotsinkielinen Palmén, kuten esikuvansa J. V. Snellman, ajoi ajan kansallisuusaatteiden mukaisesti hegeliläistä näkemystä kansasta, jossa yhteisen kielen merkitys korostui. Suomen lehdistön ruotsinkielisellä alkutaipaleella Aurora-seuran voimat eivät riittäneet suomen kielellä julkaisemiseen. *Suomenkielisten Tietosanomien* lyhyt taipale päättyi 1776, ja ilman suomenkielisiä aviiseja oltiin vielä autonomian ajan alussa, vaikka kansallisuusaate jo virisi lehdistössä, "[m]utta toistaiseksi ruotsiksi vain; mitäpä taajat rivit valtiollisista asioista tiesivät? Edistystä siinäkin, kun kansalle kasvattajia kehitettiin."¹⁰⁴⁹

Turun Viikkosanomat oli tärkeä uranuurtaja. Vuonna 1820 aloittanut lehti "laajoissa piireissä tuli luku- ja tiedonhalun virittäjäksi, hyödyllisen kirjaston peruskiveksi". Perustaja Reinhold von Becker sai kiitokset käsittäessään, "mitä sopi matalain majojen asukkaille esittää ja miten se oli tehtävä".¹⁰⁵⁰ Sitä vastoin helsinkiläiset eivät osallistuneet talkoisiin samalla tavalla, sillä "Helsinki oli – – niin vähän suomalainen kuin mikään paikka koko maassa". Turussa, Oulussa, Viipurissa ja Kuopiossa julkaistiin suomenkielisiä lehtiä ennen kuin maan pääkaupungissa, jonne "suomalainen" sanomalehti saatiin vasta 1840-luvun lopulla. Vasta muualta pääkaupunkiin muuttaneiden mukana karttui "sen verran suomalaisuutta, että sielläkin kyettiin suomeksi sanomalehteä toimittamaan". Merkittävin uusista lehdistä oli *Suometar*, "joka kaksikymmentä vuotta eri toimittajien johdolla taisteli suomalaisuuden puolesta".¹⁰⁵¹

Ruotsinkielinen lehdistökin sai sijansa Palménin kansallisessa kertomuksessa – ei varmasti vähiten siksi, että suomalaiset kansakunnanluojat olivat ruotsinkielisiä ja kirjoittivat ruotsinkielisiin lehtiin. Palmén antoi ruotsinkieliselle lehdistölle tunnustusta julkisen keskustelun ylläpidosta 1800-luvun jälkipuoliskolla, ja debatti oli vaikuttavampaa kuin suomenkielisissä julkaisuissa. Jalomielisesti hän muisti myös ruotsinmielisen puolueen, jonka "taistelijoista sopinee mainita *Nya Pressenin* johtajat, tohtori Axel Lille ja vapaaherra Hugo af Schultén".¹⁰⁵²

Jo Porthanin aikaan yritettiin luoda "sanomalehteä kansan suurta joukkoa varten", mutta lehdet pysyivät suurelle yleisölle vieraina. Ongelmana oli tilaajien puute. Lehdet eivät vastanneet "nykyajan" sanomia, vaan aihepiiri liikkui taloudellisissa asioissa, maanviljelyssä, historiassa, muissa tieteissä ja kirjallisuudessa. Varhainen lehtitoiminta sai silti Palménin myötätunnon tulevien aikojen airuena. Suomenkielinen kansa ei vielä ollut valmis lehdenlukuun: se "ei niinkään helposti oppinut tajuamaan valistuksen arvoa; raskaita taakkoja olikin sen hartioita painamassa".¹⁰⁵³

Palménin *Oman Maan* toiseen painokseen kirjoittamassa suuressa lehdistön kertomuksessa (1920) juonikulku oli sama kuin autonomian aikana: lehdistö eteni sankarillisesti taistellen vaikeuksista voittoon. Siinä missä sortokauden jälkeen lehdistön sananvapaus palautui voittoisan vastarinnan myötä, Palméniin vuoden 1918 tapahtumat jättivät syvän leima, joka ilmeni hänen poikkeuksellisen voimakkaasta kirjoitustyylistään. Hänelle sisällissota oli teoksen yleisen linjan mukaisesti venäläisten ja heihin liittyneiden punaisten aikaansaannos ja syy.¹⁰⁵⁴ Myös sosialistilehdistö sai Palménin tuomion: "Luokkatunteiden ja luokkavihan lietsonnalla Edvard Valpas-

Hännisen johtama *Työmies* ajoi kehitystä sisäiseen sotaan, joutuen ajan tullen itse sen pyörteisiin.”¹⁰⁵⁵ Sen sijaan kolmannessa painoksessa Lauri Ahon kirjoituksessa vuoden 1918 tapahtumien merkityssisältö oli jo toinen, vaikka hänellekin kyse oli edelleen vapaussodasta.¹⁰⁵⁶ Myös työväenlehdistön nousu todettiin viileästi historiallisena tosiasiana.¹⁰⁵⁷

Sensuuri lehdistön vapauden esteenä

Painovapauden rajoitukset ovat vaikuttaneet sekä suomalaisen lehdistön että kirjallisuuden kehitykseen. *Oman Maan* kahdessa ensimmäisessä painoksessa sensuurille omistettiin oma artikkeli. Lisäksi Palmén käsitteli sensuuria lehdistöhistoriallisesta näkökulmasta, sillä ”painettua sanaa vartioitiin suuremmalla huolella kuin tuhoavaa tulta”.¹⁰⁵⁸ Vaikka lehtisensuuri painottui autonomian aikaan, ei Ruotsin vallan aikainen ennakkovalvonta jäänyt huomiotta. Esimerkiksi Palménin mukaan Tengströmin ja muiden turkulaisten lupaava *Allmän Litteraturtidning* kuoli pois, koska Kustaa IV Adolf oli osoittautunut ”mitä kiivaimmaksi uudistusten vihaajaksi”.¹⁰⁵⁹ Vapaudenajan ja kustavilaisen ajan sensuurioloja kritisoitiin sekä Palménin lehdistökatsauksissa että muissa kirjoituksissa, kuten kerrottaessa Pietari Forskålin taistelusta saada filosofian väitöskirjansa *De Libertate Civili* (Yhteiskunnallisesta vapaudesta) tarkastetuksi Uppsalan yliopistossa.¹⁰⁶⁰

Sensuurin kuristavan otteen kansallista kehitystä heikentävän vaikutuksen korostaminen heijasti kirjoitusajankohtien henkeä. Kahdessa ensimmäisessä painoksessa kirjoittajana toimi toimittaja-kirjailija Santeri Ivalo.¹⁰⁶¹ Ivalon rohkeat esitykset kyseenalaistavat 1970- ja 1980-lukujen tiedotusopissa esitetyn väitteen autonomian ajan alun Suomesta, jonka mukaan ”Suomen kansa ei ennestäänkään ollut tottunut vapaaseen lehdistöön, [joten] sensuuria kohtaan ei tunnettu suurta vastenmielisyyttä”.¹⁰⁶² Kolmannessa painoksessa Lauri Aho viittasi vain autonomian ajan sensuuriin, mutta ei 1940-luvun tilanteeseen, vaikka juuri siitä hänellä oli omakohtaisia kokemuksia *Uuden Suomen* päätoimittajana. Toisin kuin Palménin ja Ivalon ”taistelukirjoituksista”, Ahon tekstistä huokui sodanjälkeisen ajan varovaisuus.¹⁰⁶³

Santeri Ivalon artikkelin ”Sensuurioloista Suomessa” ilmestyessä (1908) ensimmäisen sortokauden sensuuri ei ollut vielä virallisesti lakannut, joten teksti on syytä lukea osana kansallista taistelua Venäjää vastaan. Siinä Ivalo loi raporttia venäläistämistoimista – kaikista laajimmassa merkityksessä venäläisten halusta tukahduttaa suomalaiset yhteiskunta ja kansallisuusaatetta rakentaneet instituutiot, etunenässä lehdistön ja kirjallisuuden. Kirjoitus ei siten ollut ainoastaan tietoisku Suomessa vallinneesta sensuurista vaan kiinteä osa suuriruhtinaskunnan henkistä vastarintaa Venäjää vastaan. Ivalon lehtimiesura liittyi kiinteästi sensuuriin, sillä *Päivälehd*en toimittajana hän koki sensuurin puristuksen päivittäin. Lehden päätoimittajaksikin hän nousi sensuuritoimenpiteiden myötä, kun edellinen päätoimittaja Eero Erkko oli Suomen kenraalikuvernöörin Nikolai Bobrikovin

määräyksestä erotettu vuonna 1900.¹⁰⁶⁴ Ylipäätään Santeri Ivalon päätoimittajakausi osui yksiin Bobrikovin kauden kanssa. Ivalon luotsaama *Päivälehti* lakkasi ilmestymästä heinäkuussa 1904, vajaa kuukausi kenraalikuvernöörin attentaatin jälkeen, kun lehden pääkirjoituksessa "Juhannuksena" vertauskuvallisesti ilakoitiin Bobrikovin murhan johdosta.¹⁰⁶⁵

Sensuuria käsittelevän artikkelin alussa Ruotsin vallan ajan vaihtelevat sensuurikäytännöt toimivat pohjustuksena autonomian ajan painotuotteiden ennakkotarkastukselle, joka Venäjän valtakunnan alaisuudessa sai "täysin kehittyneen julkisen laitoksen luonteen. Siten asetettiin Helsinkiin erityinen sensuurikomitea ja sen alaiseksi painotarkastajia, 'sensoreita' – – Koko tämän painotarkastuskoneiston ylimpänä johtona oli Helsingissä niin sanottu sensuuriylihallitus".¹⁰⁶⁶ Ivalon kirjoituksessa sensuuri nimettiin omaksi instituutiokseen – oikeastaan ennen kuin tiedonvälitys ja julkaisutoiminta itsessään olivat Suomessa saaneet instituutiomaisen kehityksen. *Oman Maan* artikkeleissa korostuivat suomalaisen taistelun omintakeinen ja ainutlaatuinen luonne. Sensuuri-instituutio oli Suomessa kansainvälisestä käytännöstä poiketen olemassa ennen kuin julkinen sana oli edes kunnolla alkanut kehittyä

Tämän kehityskulun seuraukset olivat hyvin tiedossa, eivätkä *Oman Maan* artikkelit niitä piilotelleet: "[A]nkara painotarkastus ehkäisikin juuri isoksi osaksi sen [painotuotannon ja lehdistön] laajempaa kehitystä."¹⁰⁶⁷ Reaktiot sekä sortovuosiin että koko autonomian ajan tukahduttaviin paino-oloihin näkyivätkin muun muassa Ivalon kirjoitustyyliin, jossa "mielivalta" ja "vainoaminen" kuuluivat usein toistettuihin käsitteisiin.

Autonomian ajan painovapauden rajoittaminen, joka systemaattisesti oli alkanut vuoden 1829 sensuuriasetuksella, tiukkeni entisestään "kuohuvalla 1840-luvulla" ennen huipentumistaan vuosien 1850 ja 1857 määräykseen. Lehdistöhistoriallisissa katsauksissa Palmén toi esille sanomalehdistön vastustajien vanhakantaisuuden ja pikkumaisuuden, sillä "korkeat asianomaiset jo silmittömästi suuttuivat nähdessään, kuinka turhaan olivat suomalaista sanomalehdistöä vastaan taistelleet". Henkeä ei saatu kuitenkaan takaisin pulloon, sillä kuten Palmén voitonriemuisesti totesi, "[k]ohtalon ivaa tosiaankin, ettei ehditty leikata päätä suomalaiselta sanomalehdistöltä, ennen kuin toinen jo oli kasvanut sijaan".¹⁰⁶⁸

Vuonna 1850 kiellettiin julkaisemasta suomeksi muuta kuin uskonnollista ja taloudellista kirjallisuutta. Palménin sensuuritaistelun sankariksi nousi Helsingissä ilmestynyt *Suometar*, joka "silloin edusti suomenkielisen rahvaan pyrintöjä ja toiveita, jatkaen mitä Turun Viikkosanomat, Maamiehen ystävä ja Kanava ansiollisesti olivat alottaneet". Lehden toimittajista Rietriikki Polen (1823–1884) ja Paavo Tikkanen (1823–1873) liittyivät lehtimiessankarien joukkoon. Vuoden 1850 merkityksestä Ivalo kirjoitti, että "Suomen sanomalehdistö oli liioittelematta sanoen, siihen aikaan vähimmin vapaa sanomalehdistö Euroopassa".¹⁰⁶⁹

Nikolai I:n jälkeen ilmapiiri vapautui lyhyeksi aikaa. Ivalo mainitsi vuosina 1865–1867 vallinneen painovapauden olleen Suomen "ensimmäinen painovapauskausi".¹⁰⁷⁰ Samaa aikaa Palmén muisteli omassa kirjoituksessaan ajankohtana, jolloin "uusi uskalluksen ja elinvoiman tunne koetuksistakin huolimatta pyrkii kansassa

valloille”.¹⁰⁷¹ Uusi vaikeuksien aika koitti 1800- ja 1900-lukujen taitteessa, jolloin parikymmentä lehteä lakkautettiin.

Sortovuodet, jota termiä Ivalo käytti vuosista 1898–1905, muodostivat oman synkän lukunsa sensuurin historiassa. Sensuurin synkästä ajasta kertoivat sekä kiristyneet painoasetukset että yhä lisääntynyt mielivalta. ”Se seikka, että painoasiamies oli lehden tarkastanut ja sille painoluvan antanut, ei suinkaan vapauttanut sanomalehtiä jälkirangaistuksesta. Vieläpä saivat ne kuritusta sellaisistakin kirjoituksista, jotka painotarkastaja oli pyyhkinyt ja jotka siten eivät koskaan olleet julkisuuteen päässeet.” Tässä heijastui sortovuosien ajan pyrkimys ohjata lehdistöä huomattavasti laajemmin kuin vain tekstejä valvomalla. Lisäksi Ivalo korosti sensuurin mielivaltaista toimintaa muistuttamalla, että ”sellaisista määräyksistä, joissa kiellettiin jostakin asiasta mitään kirjoittamasta, ei sanomalehdille usein tullut tietoa, ennen kuin ne olivat ”rikkoneet” noita salaisia määräyksiä vastaan”. Sensuuriviranomaisilla oli myös mahdollisuus lakkauttaa lehti vetoamalla sen ”yleisesti vahingolliseen suuntaan”.¹⁰⁷² Tekstistä kuulsivat läpi Ivalon henkilökohtaiset kokemukset *Päivälehd*en päätoimittajana. Ivalo esitti – joskin epätäydellisiä – tilastoja lehtilakkautuksista ja niistä koituneista taloudellisista tappioista. Suomalaista vastarintaa venäläisten sortotoimia kohtaan ilmensi Ivalon mainitsema maanalaisen kirjallisuuden synty. Kun kirjoja ei voinut painattaa Suomessa, niitä ryhdyttiin painamaan ulkomailla ja levittämään Suomessa luvatta.

Ivalon kirjoitus pysyi lähes samana yli vuosikymmen myöhemmin ilmestyneessä toisessa painoksessa. Tosin kertomukseen tuli uusi luku sensuurin uudesta tiukkenemisestä kenraalikuvernööri F. A. Seynin hallintoajalta aina ”punakapinan” jälkimaininkeihin saakka. Kun ottaa huomioon sen taisteluasenteen, jolla Ivalo kirjoitti ensimmäiseen painokseen sensuurin mielivallasta, hänen toinen kirjoituksensa 1920-luvulta on vähintäänkin neutraali verrattuna esimerkiksi E. G. Palménin sisällissodan jälkeiseen tunteenpurkaukseen.

Ivalon mukaan toisen sortokauden sensuuri oli aikaisempaa lievempää, ja riitoja (”rettelöintiä”) aiheuttivat lähinnä painoylihallituksen vaatimat aamuvarhaiset ”pakkokappaleet” ja yritykset pakottaa lehtiä ennakolta tekemään ”anomuksen” uusien lehtien ilmestymisestä ja toimittajakunnan muutoksista.¹⁰⁷³ Erityisesti ensimmäisen maailmansodan syttyminen kiristi entisestään painovapausrajoituksia. Sensuurista aiheutui lehdille taloudellisia tappioita, minkä lisäksi ”toisia lehtiä sakotettiin usein ja oli ilmeinen tarkoitus siten kaivertaa ontoksi niiden taloudellinen pohja”.¹⁰⁷⁴

Sotasensuuria ei kokonaan poistettu Suomesta tsaarin Venäjän luhistumisen myötä syksyllä 1917. Silti sisällissota loi oman lukunsa Suomen sensuuriolojen historiaan. Ivalo kuittasi kuitenkin vuoden 1918 tapahtumat pikaisesti, käytännössä kahdessa virkkeessä. Hän ei tilittänyt ajasta henkilökohtaisesti eikä korostanut sisällissodan jälkeistä valkoista hegemoniaa vaan oli – erityisesti ajan hengen huomioon ottaen – vähintäänkin neutraali:

”Punakapinan aikana talvella 1918 lakkauttivat kapinalliset heti kaikki porvarilliset lehdet hallussaan olevilla alueilla, ja ”valkoisessa Suomessa” lakkasivat samalla

socialistiset lehdet, jotka vasta vähitellen kapinan jälkeen saivat ilmestymisluvan. Näinä epänormaalisina [sic] aikoina myönnettiin näet hallitukselle erityiset valtuudet m. m. sanomalehtien valvontaan nähden.”¹⁰⁷⁵

Toisin kuin Palmén, Ivalo ei kirjoittanut sisällissodan painovapauden rajoittamisesta pelkästään valkoisesta perspektiivistä, eikä hän myöskään pitänyt sotatalven tapahtumia yhtä merkityksellisinä (”synkkinä”) Suomen lehdistön historiassa kuin *Oman Maan* päätoimittaja. Lisäksi huomiota herättää Ivalon ymmärtävä suhtautuminen sosialistiseen lehdistöön, joka sai sodan jälkeen toimiluvan. Sen sijaan Palmén oli närkästynyt, että työväen kiihotusta ajanut lehdistö sai yhä toimia vapaasti. ”Laki rankaisee vain rikoksia sekä kehoituksia rikollisuuteen, mutta yhtäläinen oikeus lausua mielipiteitään on kaikille turvattu.”¹⁰⁷⁶ Ivalon kirjoituksissa ensimmäinen sortokausi nousee kaikista merkittävimmäksi ajalliseksi kiinnekohdaksi. Viimein vuoden 1919 hallitusmuodon mukaan tasavallassa vallitsi painovapaus.

Tiedonkulun ja -levittämisen uudet kanavat

Modernin sanomalehdistön kehitys oli kiinteästi sidoksissa yhteiskunnan sosiaaliin ja poliittisiin rakenteisiin ja sekä kulttuurin kehitykseen että teknologiaan ja sen mahdollistamaan infrastruktuuriin.¹⁰⁷⁷ Tämä heijastui myös *Oman Maan* artikkeleissa. E. G. Palmén ja Lauri Aho kiinnittivät huomiota infrastruktuureihin. 1600-luvulla ”postilaitokselle uskottiin tällaisten [tieto]sanomien levittäminen”, Palmén kirjoitti.¹⁰⁷⁸ *Omassa Maassa* esiteltiin myös posti- ja lennätinlaitosta, puhelintoimintaa ja kirjapainoja.

E. G. Palmén loi postilaitokseen ensi sijassa historiallisen katsauksen, muttei toki unohtanut suomalaiskansallista sivistysmissiotaan: ”Posti onkin nyttemmin valistuksen, kulttuurin palvelija sanan kauneimmassa merkityksessä.”¹⁰⁷⁹ Postilaitos kuvattiin sekä yhteiskunnallisena ja taloudellisena instituutiona että sosiaalisena yhteisönä, jonka merkitystä tilastot todistivat. Postin historia kuvattiin aidoissa historiallisissa yhteyksissään osana Ruotsin valtiollista historiaa, sillä postilaitos syntyi 30-vuotisen sodan aikana. Tiedonvälityksen historia oli tietysti pidempi, mutta sai 1636 annetun postijärjestyksen myötä selkeän institutionaalisen muodon.¹⁰⁸⁰

Postilaitoksen talous ja sen heijastuminen kirjemaksujärjestelmän syntyyn oli tärkeä tuoda esille: ”Euroopan mahtavin hallitsija ei jaksanut suorittaa palvelijallensa luvattua palkkaa – – maailman ensimmäinen postipääällikkö varsin kekseliäästi pyysi itselleen oikeuden ottaa sopivasta maksusta kuljetettavaksi yksityistenkin kirjeitä.”¹⁰⁸¹ Ja 350 vuotta myöhemmin asia ilmaistiin näin: ”V. 1884 oli ensimmäinen, jona postivarain kanto nousi yli miljoonan markan, 1895 oli jo tultu yli 2:n, 1899 yli 3:n, 1903 yli 4 miljoonan.” Vaikka Posti tuotti ensimmäisen sortokauden aikana roimasti voittoa, ei Palmén unohtanut muistuttaa venäläistämistoimista: ”Jos postilaitoksemme vielä vapautuisi siitä ulkoisesta vaikutuksesta – – olisi lähimmän ajan kehitys varmaan tuleva yhtä loistavaksi kuin viime aikoina on ollut sorronkin keskellä.”¹⁰⁸² Palménin kritiikki

vuoden 1890 postimanifestia kohtaan, jolla Suomen postilaitos alistettiin Venäjän postilaitoksen ja sisäasianministeriön alaisiksi, oli varsin lievä, ottaen huomioon ensinnäkin hänen sensuuriin kohdistamansa kritiikin sekä sen, että Suomessa yleensä reagoitiin postimanifestiin tunteenomaisesti – myös historiankirjoituksessa.¹⁰⁸³

Postilaitosta sosiaalisena yhteisönä Palmén kuvaili kaksikerroksisesti. Sisältäpäin hän kirjoitti postinkantajista omana sosiaalisena ryhmänä, minkä lisäksi postilla oli merkityksensä kansallisen yhteisöllisyyden osana. Postilaitos oli aina vaikuttanut kansakunnan kehitykseen, sillä ”kun postilaitos Suomessa sai alkunsa, valtakunnan suurimmat kaupungit tyytyivät liikkeeseen, joka nyt on vähäisessä syrjäkylässäkin elämän tarpeeksi tunnustettu. Siinä yksi todistus monesta, miten yhteiskunnallinen kehitys pyrkii kansanvaltaiseen suuntaan.”¹⁰⁸⁴

Lennätin ja puhelin olivat postin ohella merkittäviä tiedonkulun ja -jakelun kanavia ennen radion yleistymistä. Näistä ensimmäisen painoksen ilmestymisen aikaan vielä varsin tuoreista teknologioista kirjoittivat V. Nenonen ja Max Alfthan sekä myöhemmin E. A. Berg.¹⁰⁸⁵ Nenonen ja Alfthan keskittyivät lähes yksinomaan teknologiaan, eikä teksteistä teknologian voittokulun kuvauksen lisäksi löytynyt selvää tulkinnallista viitekehystä. Berg puolestaan korosti puhelinlaitoksen kaupallistumista, erityisesti uusien puhelinosakeyhtiöiden tuloa ja valtion lisääntynyttä tiedonvälitystä liiketoimintana.¹⁰⁸⁶

Lennättimen ensimuoto oli optillinen lennätin, joka kuten viestintäjärjestelmät yleensäkin, oli saanut alkunsa sodankäynnin tarpeista.¹⁰⁸⁷ Optillinen lennätin oli sanan mukaan toisistaan näköetäisyydelle rakennettujen tornien ketju, joiden mastoista välitettiin koodikirjaan koottuja sanomia. Suomeen tällainen lennätinlinja rakennettiin 1796 (Tukholman ja Eckerön kautta), mutta purettiin Suomen sodan jälkeen ”tarpeettomana”. Seuraava teknologinen kehitysvaihe tapahtui 1855, kun kiinteä morse-järjestelmää käyttänyt linja Pietarista Helsinkiin valmistui. Jo seuraavana vuonna linjaa saatiin käyttää myös yksityisten sähkösanomien vastaanottoon. Suomalaisten anomuksista huolimatta lennätinlaitos pysyi autonomian aikana Venäjän hallituksen omistuksessa. Suomen valtion rautateillä oli oma lennätinverkkonsa, joka eräin rajoituksin oli siviilienkin käytettävissä.¹⁰⁸⁸ Viimein kesäkuussa 1918 lennätinlaitoksesta tuli itsenäinen valtionvirasto.¹⁰⁸⁹

Langattoman radiolennättimen käyttöönotto juontui teknologian kehitykseen, jääkäri liikkeeseen ja vuoden 1918 sotatoimiin.¹⁰⁹⁰ Bergin mukaan ”Suomen itsenäisyysliike hankki syksyllä 1917 Saksasta pari langatonta vastaanottoasemaa Kulosaareen”. Keväällä 1918 Mikkeliin perustettiin kiinteä radioasema, joka siirtyi heti Helsingin valtauksen jälkeen pääkaupunkiin, minne kehittyi ”Armeijan kipinälenätinlaitos, Radiojoukot.”¹⁰⁹¹ Nämä joukot vastasivat radiosähköttäjien koulutuksesta vuoteen 1924 saakka sekä Suomen radiolennätinliikenteestä ulkomaille ja merenkululle välttämättömästä rannikkoradioasemajärjestelmästä. Kyseisellä yksiköllä oli oma osuutensa myös yleisradiotoiminnan aloittamisessa, kuten myöhemmin osoitetaan. 1940-luvun lopulle tultaessa radioasemaverkosto oli kehittynyt niin, että Suomesta oli mahdollista lähettää radiosähkeitä kaikkialle maailmaan.¹⁰⁹²

Puhelimet levisivät Suomessa lennätinverkkoa nopeammin ja laajemmalle, vaikka myös lennätinliikenne kasvoi aina 1950-luvulle asti. Ruotsalaiset tuottivat Helsinkiin ensimmäiset puhelimet vuonna 1880 ja ensimmäinen kaupunkien välinen linja rakennettiin 1884 pääkaupungista Porvooseen. Vuonna 1911 Suomessa oli yli 800 "telefonikeskusasmaa", yli 30 000 tilaajaa sekä vedettyjä puhelinlankoja yli 100 000 kilometriä.¹⁰⁹³ Puhelin oli lähinnä kaupunkilaisten väline, mikä toki oli luonnollista jo pelkästään yhteyksien rakentamisen takia. Vuoteen 1890 mennessä Helsingistä oli puhelinyhteydet Turkuun ja Tampereelle.¹⁰⁹⁴ Puhelimen nopea yleistyminen johtui Bergin mukaan siitä, että "[v]altio ei ole ylläpitänyt minkäänlaista puhelinmonopolia, vaan on sallinut yksityisten yrittäjien vapaasti perustaa verkkoja".¹⁰⁹⁵ Tosin valtiokin omisti yksityisten puhelinosakeyhtiöiden lisäksi lennätinlaitoksen autonomian ajalta periytyneitä puhelinlinjoja. Ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä avattiin Helsingin ja Pietarin välinen puhelinlinja. Vuoden 1960 *Oman Maan* artikkelissa puhelinlaitoksen kehittymistä hallitseva teema oli – erityisesti 1920- ja 1930-lukujen osalta – yhtäältä valtion omistuksen jatkuva lisääntyminen, erityisesti kaukopuheluiden välittäjänä, ja toisaalta yksityisten puhelinosakeyhtiöiden yritykset estää valtion tunkeutumista puhelinliiketoimintaan.

Kun verrataan Palménin sanomalehdistöä ja postilaitosta käsitteleviä artikkeleita ja muita edellä mainittuja tiedonvälityksen kannalta oleellisia kirjoituksia keskenään, havaitaan, että tiedonvälityksen tärkeyttä yhteiskunnallisena toimintana saati sen muuttuvaa luonnetta ei jälkimmäisissä huomioitu ollenkaan. Esimerkiksi lennätinlaitoksen merkitykseen tai siihen kohdistuneen sensuuriin ei teksteissä viitattu. Kansainvälinen uutisvälitys sai maailmalla pontta 1860-luvulta lähtien, kun lennätinverkkojen yleistyminen ja uutistoimistojen perustaminen johti nopeampaan ja systemaattisempaan tiedonvälitykseen. Suomi sen sijaan laahasi perässä. Syy ei kirjoitusten mukaan ollut teknologian, vaan ennen kaikkea Venäjän hallituksen omaksuman tiukan valvonnan. Suomen sähkösanomatoimisto perustettiin vuonna 1887, mutta sen vastaanottamat ulkomaiset sähkösanomat kulkivat Pietarin kautta. Suoraan ulkomailta tulevat uutiset olivat mahdollisia ainoastaan käyttämällä ulkomaalaisia sanomalehtiä uutislähteinä.¹⁰⁹⁶

Modernin lehdistön synty

E. G. Palménin ja Lauri Ahon lehdistöartikkelien julkaisuajankohtien välillä sanomalehdistö muuttui merkittävästi. Aho painottikin vuonna 1958 modernin lehdistön syntyä viime vuosikymmenten aikana: uutisten välitystä, julkista keskustelua ja yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Muita kantavia teemoja olivat lehdistön kansallinen kehityskulku ja liittyminen länsimaiseen kulttuuripiiriin. Varsinainen kansan kiinnostus heräsi vasta siinä vaiheessa, kun lehdistö alkoi uutisoida, tiedottaa ja raportoida siitä, mistä kansa puhui ja mitä se halusi tietää. Näin lehdistö otti paikkansa yleisen mielipiteen tulkkina ja muokkaajana.

Aho halusi osoittaa, että Suomi liittyi lehdistönsäkin kautta läntiseen maailmaan, joten tekstin avainkäsitteiksi muodostuivat vapaa tiedonvälitys ja länsimainen demokratia. Muun muassa uutisointi liitti Suomen osaksi eurooppalaista kehitystä, sillä uutisoinnin vahvistuessa Suomen lehdistö pääsi todella länsimaisten lehtien rinnalle. Yhdessä yhteiskunnallisen keskustelun ja yleisen mielipiteen muokkauksen myötä lehdistöstä kehittyi todellinen julkinen sana ja valtiomahti. Tämä tapahtui Ahon mukaan 1800-luvun jälkipuoliskolla, jolloin perustettiin useita merkittäviä, vakiintuneita lehtiä. Puolue-elämän synty ja kansan osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan vilkastutti lehtialaa ja lisäsi kiinnostunutta lukijakuntaa. Puoluesitoutuneisuus jatkoi suomalaisen sanomalehdistön aatteellisia perinteitä.¹⁰⁹⁷

Aho esitteli lehdistön toimintaedellytyksiä ja parantunutta modernia teknologiaa, mikä tosin lisäsi lehtitalojen kustannuksia ja kiristi kilpailua. Ahon mukaan lennätin ja puhelin tehostivat uutispalvelua, kehittyneet kuvapainotekniikat hyödyttivät aikakauslehtiä ja kansainväliset esikuvat loivat mahdollisuuksia uusille lehtityypeille. Kirjoitusaikana entistä vahvempi aikakauslehdistö erottautui aiempaa selvemmin sanomalehdistöstä, ja uudenaikainen, länsimaisiin esikuviin perustunut iltapäivälehdistö edusti kevyempää journalismia. Ensimmäiset sarjakuvalehdet olivat nekin kirjoitusajalla saapuneet Suomeen.¹⁰⁹⁸

Lehtien kaksi- tai jopa kuusimiljoonainen levikki 1950-luvulla (pitäjä-, aikakaus- ym. lehdet mukaan luettuina) oli Ahon mukaan valtava verrattuna muutaman vuosikymmenen takaiseen tilanteeseen. Levikin lisääntymisestä huolimatta päivälehtien lukumäärä väheni lehtien keskittyessä yhä suuremmiksi yksiköiksi. Lehtiala oli muutamassa vuosikymmenessä muuttunut täysin, sillä ajantasainen uutisvälitys sekä kuvitus-, paino- ja jakelukustannusten kasvu olivat muokanneet lehdistä toimintansa tilaus- ja ilmoitustuloihin perustaneita liikeyrityksiä.¹⁰⁹⁹ Ulkomainen vaikutus oli selvästi lisääntynyt. Lehdistön aineisto oli keventynyt, minkä Aho näki jonkin verran arveluttavana kehityssuuntana. Amerikkalaisiin esikuviin liittyi jonkinlainen tapojen turmeluksen uhkakuva. Ahon mielestä "[a]merikkalaistumista on tapahtunut erikoisesti uutisten käsittelyssä ja otsikoinnissa, mutta ei yleensä hyvän maun eikä tavan kustannuksella".¹¹⁰⁰ Uhka valistustehtävän rapautumisesta oli näin ilmeinen, minkä pelko oli täysin linjassa *Oma Maan* omaksuman yleisen agendan kanssa.

Radio ja televisio viestintävälineinä

Radion voittokulku tiedonvälittäjänä ja mediana alkoi Suomessa 1920-luvun jälkipuoliskolta. Vilho Suomi kirjoitti kolmannessa painoksessa Suomen yleisradiosta ennen muuta kriisiaikojen näkökulmasta.¹¹⁰¹

Radiotoiminta mahdollistui Suomessa itsenäistymisen myötä, kun puhetta ja musiikkia langattomasti siirtävä tekniikka oli saatu käyttöön ensimmäisen maailmansodan aikana. Venäjän vallan aikana sensuuri ja muut hallituksen voimatimet olivat tehokkaasti estäneet kaikki ajatukset radioliikenteestä muiden kuin vallanpitäjien

käytössä.¹¹⁰² Myös itsenäisen Suomen ensimmäinen radiolaki (1919) määrittä radiolaitteet valtion yksinoikeudeksi. Vilho Suomi ohitti tekstissään asian kevyesti, vaikka aluksi vain puolustusvoimilla ja suojeluskuntajärjestöllä oli omat laitteistonsa. Valtio saattoi anomuksesta myöntää yksityisille lupia radiolaitteisiin, mutta sääntelyn ankaruutta korosti, että radion hallussapito ja omistaminen edellyttivät muun muassa todistusta valtiollisesta luotettavuudesta. Vaatimus viittasi suoraan vuoden 1918 sodan jälkivaikutuksiin.¹¹⁰³ Uutta viestintävälinettä ei aluksi pidetty soveliaana kaikkien kansalaisten käyttöön eikä myöskään kansan tietoisuuden kasvattamiseen, joka myöhemmin nousi radiotoiminnankin päämääräksi tai ainakin keskeiseksi tehtäväksi.

Kansalaisyhteiskunnan vapaaehtoiset toimijat olivat pääosassa, kun koko kansaa yhdistäviä radiopalveluita alettiin tuottaa. Nuoren Voiman Liitto (NVL) kokosi pohjoismaisittain varhain alan harrastajia yhteen vuodesta 1921 alkaen. "Läpimurron" vuosi oli 1923, jolloin NVL järjesti ensimmäisen radiokonsertin. Se sai pian jatkoa puolustusvoimain Radiopataljoonan tilaisuudesta. Samana vuonna perustettu Suomen Radioyhdistys puolestaan auttoi jäseniään kuuntelulupien hankinnassa ja tuotti aktiivisesti ohjelmaakin. Moniin kaupunkeihin perustettiin paikallisia radioyhdistyksiä; vuonna 1926 niitä oli jo 11.¹¹⁰⁴

Radion kaupalliset mahdollisuudet saivat yksityiset yrittäjät aktivoitumaan ja – ajalle kuvaavasti – anomaan "monopolioikeutta yleisradioasemien rakentamiseen ja lähetystoimintaan".¹¹⁰⁵ Pian kuuntelijoiden ja yritysten yhteistoimintaorganiksi perustettiin "radiokomitea".¹¹⁰⁶ Eduskunnassa puolestaan puitiin vuodesta 1925 useiden puolueiden kansanedustajien toivomusaloitetta, jossa esitettiin yhtäältä valtion osallistumista lähetystoiminnassa tarvittavien infrastruktuurien rakentamiseen ja ylläpitoon sekä toisaalta ohjelma- ja lähetystoiminnan yksityistämistä. Uusi, aiempaa selkeästi väljempi radiolaki astui voimaan vuoden 1927 alussa.¹¹⁰⁷

Jo toukokuussa 1926 oli perustettu O. Y. Suomen Yleisradio – A. B. Finlands Rundradio, jonka osakkeenomistajina (N=56) oli "liike- ja kulttuurilaitoksia".¹¹⁰⁸ Yksityisten yrittäjien ja puolustusvoimien lähetystoiminta siirtyi perustettavalle yritykselle. Radiolähetysten suosio kasvoi jatkuvasti, mitä edisti vuonna 1928 valmistunut vahva ja kansainvälisestikin tehokas Lahden suurasema.¹¹⁰⁹

Valtio valvoi ja seurasi tarkasti uuden yhtiön toimintaa, jonka toimiluvassa määriteltiin ohjelmatoiminnan selkeät rajat. Ohjelmien tuli olla arvokkaita, asiallisia, puolueettomia ja vaihtelevia. Niiden tuli "edistää kansansivistystä" ja välittää hyödyllistä tietoa sekä uutisia. Valistuksellinen näkökulma painottui jokseenkin samaan malliin kuin tapahtui pitkään sanomalehdistössäkin. Vilho Suomi ei juuri noteerannut uutistarjonnan mahdollistamaa "nopeaa" tiedonvälitystä, jolla oli kuitenkin alusta alkaen vahva sija lähetyksissä. Aluksi painopiste oli (klassisessa) musiikissa ja yleistajuisissa esitelmissä, mutta pian ohjelmisto laajeni aivan kuten ohjelmatyypitkin.¹¹¹⁰ Esitelmäpuolella yhteistyötä tehtiin alusta alkaen ennen muuta Historian Ystävien Liiton, Kansanvalistusseuran sekä lääkäriseura Duodecimien kanssa, minkä lisäksi erilaiset kielikurssit olivat yleisiä ja suosittuja. Ohjelmakaavio kuitenkin jäykistyi varsin nopeasti, kun liikkumatilaa ja vapaata lähetyssaikaa jäi korvamerkittyjen ohjelmien vuoksi niukasti. Radion suosion kasvaessa ohjelmistoa oli pakko keventää,

vaikka erityisesti musiikkiosasto piti jatkuvasti hyvin tärkeänä esittää "arvokasta ohjelmaa".¹¹¹¹ Yhteiskunnallista keskustelua ja kiistojakin syntyi muun muassa konserttien, kirkonmenojen ja urheilukilpailujen suorasta radioinnista, sillä tallennustekniikat olivat pitkään alkeellisia. Livelähetysten vastustajat pelkäsivät ennen muuta maallistumista sekä kirkossa käynnin vähenemistä, jonka pelko Vilho Suomen mukaan "lienee osoittautunut oikeaksi".¹¹¹²

Vaatus lahetysten puolueettomuudesta oli olennainen. Vilho Suomen mukaan asiasta käyty laaja keskusteltu oli merkittävä tekijä, kun eduskunta aikanaan (1934) päätti, että valtio sai määräävän aseman myös varsinaisessa ohjelmayhtiössä.¹¹¹³ "Puolueettomuus"-käsite on 1920- ja 1930-luvun kontekstissa jossain määrin kiistanalainen, mutta toisen maailmansodan jälkeen se nousi suoranaiseksi lyömäaseeksi niin vasemmistossa kuin oikeistossakin. Sinänsä kiinnostavaa on nimenomaan näkemys, että "valtio" oli puolueeton taho; erottelu kulki tietenkin julkisen ja yksityisten yhtiöiden välillä. Radiolähetyksissä Yleisradion monopoliasema kesti kansainvälisesti arvioiden pitkään eli aina 1980-luvun puoliväliin saakka.

Vuodesta 1934 O. Y. Suomen Yleisradio A. B. oli pääosin Suomen valtion omistama yritys, joka Vilho Suomen mukaan ajatteli organisaationa mitä suurimmassa määrin kansakunnan parasta. Yleisradiossa pitkän päivätyön itsekkin tehnyt Suomi ei kyseenalaistanut yhtiön monopolioikeuksia lainkaan vaan päinvastoin korosti laitoksen isänmaalle tekemiä palveluksia.¹¹¹⁴ Ensimmäisen kerran tämä näkyi vuonna 1932, kun radio lähetti Mäntsälän kapinan aikana presidentti P. E. Svinhufvudin tilannetta ratkaisevasti rauhoittaneen puheen: näin "yleisradio – – palveli kouriintuntuvalla tavalla koko kansakunnan elintärkeitä etuja."¹¹¹⁵

Helsingin sittemmin peruuntuneiden olympialaisten (1940) radiointiin valmistauduttiin huolellisesti. Kalustohankintojen ansiosta maa oli teknisesti hyvin varustautunut sota-ajan viestintään. Sotien aikana radion rooli kansalaisten henkisessä huollossa korostui. Vilho Suomi ei epäröinyt todeta, että Yleisradio oli "mainio ase valtiovallan käsissä". Hän painotti pätevien käsikirjoittajien vaikutusta hengenluojina, sillä he onnistuivat usein huumorin keinoin häivyttämään sodan taustalle, vaikka tosiasiallisesti kyse oli koko ajan ankarasta henkisestä sodankäynnistä.¹¹¹⁶

Vilho Suomi käsitteli lyhyesti myös Yleisradiossa toisen maailmansodan jälkeen tehtyä puhdistusta, jonka myötä moni pitkään työskennellyt ammattilainen sai poliittisen tilanteen muututtua lähteä yhtiöstä.¹¹¹⁷ Kirjoittajan arvio Hella Wuolijoen pääjohtajakaudesta (1945–1949) oli varovainen, vaikka "yleisen käsityksen" mukaan hänen aikanaan ohjelmisto yksipuolistui ja politisoitui. Tässä kontekstissa se tarkoitti, että esitettiin vasemmistoon vahvasti kallellaan ollutta ohjelmaa. Eduskunnan hyväksyttyä uuden lain Yleisradiosta (1948) Wuolijoki vapautettiin lopulta tehtävästään kesällä 1949. Suomi toteaa kuitenkin, että Wuolijoen kaudella perustettiin muun muassa poliittisia kysymyksiä säännöllisesti käsitellyt Pienoisparlamentti (1945–1954) sekä vuodesta 1948 alkaen toiminut radioteatteri.¹¹¹⁸

Oman Maan kolmannen painoksen valmistuessa 1960-luvun alussa televisio oli Suomessa vasta nousemassa suosionsa huipulle. Saksassa ja Britanniassa televisiolähetykset oli aloitettu jo 1930-luvulla, ja muissa Pohjoismaissa säännölliset

lähetykset saatiin käyntiin 1950-luvun puolimainhin mennessä.¹¹¹⁹ Vilho Suomi totesi, että Yleisradion johto ei aluksi osoittanut suurta kiinnostusta näkörüadiotoiminnan kehittämiseen. Aivan kuten aikanaan radion leviämässä koko kansan keskuuteen, myös televisioiminnassa aloitteet tulivat osin yksityiseltä sektorilta ja olivat kansalaisyhteiskunnan aktiivisuuden ilmauksia. Radioinsinööriseura perusti Televisiokerhon 1954 ja samana vuonna myös Yleisradio budjetoit ensimmäisen kerran varoja televisioimintaan. Ensimmäiset lähetykset aloitettiin Otaniemestä Teknilliseltä korkeakoululta keväällä 1955. Sitten Yleisradiokin suuntasi reilusti resursseja kalliiksi tiedettyyn toimintaan, ja elokuusta 1957 lähtien Suomen Televisio lähetti säännöllisesti ohjelmaa kolmena iltana viikossa.

Vilho Suomi jätti kokonaan mainitsematta televisioiminnan alussa merkittävät yksityiset TES-TV:n ja Mainos-TV:n, vaikka hän sinänsä perusteli mainosrahoitteiden ja kaupallisten yhtiöiden olemassaoloa juuri televisioiminnan kalleudella. Päälinjana oli tässäkin valtiollisen Yleisradion roolin korostaminen, vaikka kaupalliset yritykset aloittivat ensimmäisinä säännölliset lähetykset. Tässä yhteydessä ei suinkaan ollut tarvetta korostaa sitä, että televisioiminnassa Yleisradio menetti lähetyksiin liittyvän yksinoikeutensa, toisin kuin aikakauden radiolähetyksissä. Mainostelevision ja Yleisradion television välillä oli jännitteitä alusta alkaen. Kolmoskanavan "instituutiohistorian" kirjoittaneen Heikki Hellmanin mukaan Suomessa kaupallista televisioimintaa siedettiin kuitenkin alusta alkaen, koska se oli yksi kipeästi tarvittavista rahoituslähteistä. Vilho Suomi ei myöskään maininnut Tallinnan television samoihin aikoihin alkanutta lähetystoimintaa. Viimeksi mainittu nopeutti osaltaan suomalaisen televisioiminnan laajenemista, sillä Suomen poliittinen eliitti oli vakavasti huolissaan siitä, että uuden median avulla Neuvostopropaganda saattaisi saada vahvan valtin oman agendansa välittämiseen Suomessa.¹¹²⁰

Tiedotukset, sivistysmissio ja uutiset

Oman Maan sanomalehdistö- ja tiedonvälitysartikkelit kuuluvat varhaisimpiin alaa käsitteleviin kirjoituksiin ja ovat jo siksi tärkeitä tutkimuskohteita. 1600-luvulta alkaneen virallisen, ylhäältä päin erityisesti kuulutusina toteutetun tiedonvälityksen luonne muuttui 1700-luvun jälkipuoliskolla sanomalehdistön yleistymisen myötä. Lehdistö kehittyi omaksi instituutiokseen, ja irtaantui ainakin osittain virallisesta tiedotusverkostosta. Tämän myötä valtiollinen sensuuri kehittyi, mikä oli *Oman Maan* kirjoittajille merkittävä tiedonkulkua heikentänyt yksittäinen tekijä.

Kansansivistys ja -valistustyö kuuluivat suomalaisen sanomalehdistön erityispiirteisiin ja tehtäviin, minkä *Oman Maan* artikkelit osoittavat. Sivistyksellinen tehtävä kulki – toisin kuin muualla Euroopassa – uutisvälityksen edellä. Suomalaisen sivistyksen ja kansallisuusaatteen merkittävimmät henkilöahmot, kuten J. V. Snellman ja Elias Lönnrot, olivat myös keskeisellä paikalla suomalaisen sanomalehdistön muotoutumisessa. He kuuluivat oman aikansa sankaritoimittajien ja kustantajien joukkoon ja siten saivat runsaasti palstatilaa eri painoksissa.

Oman Maan sanomalehtiä käsittelevät artikkelit on tulkittava laajasta kansallisesta perspektiivistä käsin, joka itsessään tuotti ja tuki kansallista näkökulmaa. Näkökulman keskeiseksi teemaksi nousi Suomen kansan kehitystarina, jossa vaikeuksien keskellä taisteleva alusmaa kehittyi itsenäiseksi ja ulkoisista pidikkeistä vapaaksi valtioksi. Tämä agenda kulki läpi koko teossarjan, mutta tiedonvälitykseen yhdistettynä se oli erityisen tehokas ja vaikuttava tapa osoittaa suomalaisten menestystarina koko kansalle.

Lisäksi lehdistössä(kin) käyty kielitaistelu oli muuhun maailmaan verrattuna varsin erikoinen ilmiö. Tuskin kovinkaan monessa maassa lehdistö on syntynyt yhdellä kielellä mutta kehittyessään muuttunut toisenkieliseksi. Näin tapahtui kuitenkin Suomessa, jossa lehdistö muuttui ruotsinkielisestä pääosin suomenkieliseksi. *Oman Maan* artikkeleissa kieli – ennen muuta suomen kieli ja sen pitkään alisteinen asema – sai paljon huomiota osakseen, oli kyse sitten kelvottomista ja harvoista virallisten asetusten kääntämisistä kansan kielelle tai sanomalehdistön alkuaikojen henkisistä, poliittisista ja taloudellisista vaikeuksista.

Lehdistön ohessa tiedonvälityskanavien monipuolistuminen ja uusien teknologioiden leviäminen lennättimen, radion ja television myötä sai huomiota *Omassa Maassa*. Verrattuna teossarjan sanomalehtiartikkeleihin, näissä oman aikansa ”uusissa medioissa” sivistyksellinen näkökulma oli jo painunut selvästi taka-alalle. Poikkeuksen muodosti kolmannen painoksen radiota koskeva artikkeli, sillä erityisesti Yleisradion ensimmäisiä vuosikymmeniä leimasi edelleen suomalaisen tiedonvälityskulttuurin kasvatuksellisuuteen ja kansansivistykseen pyrkivä lähestymistapa. Tosin myös radiotoiminta esitettiin eräällä tavalla konfliktien kautta, mikä oli merkinä tiedonvälityksen voittokulusta hankalina aikoina.

Viitteet

- ⁹⁸⁵ Virkkunen 1960a, 308.
- ⁹⁸⁶ MRA eli Moral Re-Armament oli Yhdysvalloista alkunsa saanut uskonnollinen liike, joka 1950- ja 1960-luvun Suomessa profiloitui kommunismin leviämistä vastustavaksi uskonnollis-poliittiseksi liikkeeksi.
- ⁹⁸⁷ Esimerkiksi Juha Siltala, *Lapuan Liike ja kyyditykset 1930*. Otava 1985; Kari Hokkanen, *Kyösti Kallio 1930–1940*. WSOY 1986; Vesa Vares, *Kokoomus ja demokratian kriisi 1929–1939*. Teoksessa Leino-Kaukiainen & Uino 2007.
- ⁹⁸⁸ Virkkunen 1960a, 309.
- ⁹⁸⁹ Edellä mainittujen lisäksi myös esimerkiksi E. G. Palmén, Veroparselien muuttamisesta. Teoksessa OM 1911, 159, 160.
- ⁹⁹⁰ Henrik Stenius on käyttänyt muun muassa E. G. Palménin isän Johan Philip Palménin vuonna 1859 julkaisemaa teosta *Juridisk handbok för medborgerlig bildning*, jonka Elias Lönnrot käänsi neljä vuotta myöhemmin suomeksi nimellä *La'in-opillinen käsikirja Yhteiseksi sivistykseksi* sekä suomalaisten puolueiden puolueohjelmia vuoteen 1918. Stenius 2003, 322–340, 350–356.
- ⁹⁹¹ Päiviö Tommila, Tiedonkulku ennen sanomalehdistöä. Teoksessa Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia* vol. 1. Sanomalehtien liitto r.y. 1988, 29; Päiviö Tommila, "Suomen sanomalehdistö 1700-luvulta nykypäivään". Teoksessa Kaarle Nordenstreng ja Osmo A. Wiilo (toim.), *Joukkoviestintä Suomessa*. Weilin+Göös 1994; Jari Eilolan ja Kirsi Salosen artikkeli tässä teoksessa.
- ⁹⁹² Tommila 1988, 43.
- ⁹⁹³ Julianne Schultz, *Reviving the fourth estate*. Cambridge University Press 1998. Isossa-Britanniassa 1780-luvulla syntynyt ajatus pohjautui Ison-Britannian parlamenttijärjestelmään, jossa muita "valtiomahteja" olivat parlamentin ylähuoneen papisto, jonka muodostivat anglikaanisen kirkon 26 piispaa ("The Lords Spiritual"), ylähuoneen aateliset ("The Lords Temporal") sekä alahuoneen parlamenttivaaleilla valitut jäsenet ("the Commons"). Suomesta esimerkiksi Raimo Salokangas, "Joukkotiedotus". Teoksessa Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio (toimituskunta), *Suomen kulttuurihistoria* 3. Itsenäisyyden aika. WSOY 1982, 157–186.
- ⁹⁹⁴ Kirjoittajat ovat yhdessä laatineet kokonaisuuden, mutta pääasiallisessa vastuussa ovat johdannon ja päätännön osalta olleet Antero Holmila ja Petri Karonen. Kuulutuksista ja muista osuuksista ennen sanomalehtien aikaa on kirjoittanut Nils Erik Villstrand, sanomalehdistöstä Ulla Koskinen ja Antero Holmila, sensuurista sekä tiedonvälityksen uusista kanavista Antero Holmila ja radio- ja tv-toiminnasta Petri Karonen. Ulla Koskinen on kääntänyt Nils Erik Villstrandin osuudet ruotsin kielestä.
- ⁹⁹⁵ Jürgen Habermas, *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Suomentanut Veikko Pietilä. Vastapaino 2004 (alun perin ilmestynyt 1962), 34–35.
- ⁹⁹⁶ Habermas 2004, 64–66.
- ⁹⁹⁷ Habermas 2004, 44–47.
- ⁹⁹⁸ E. G. Palmén, Sanomalehdistö ja sen kehitys. Teoksessa OM 1907 ja E. G. Palmén, Suomen sanomalehdistöstä. Teoksessa OM 1920(a).
- ⁹⁹⁹ Aho oli kirjoittanut useita historyateoksia tiedonvälityksen alalta, Lauri Aho, *110-vuotias sanomalehti. 110 vuotta Uuden Suomen ja sen edeltäjien työtä*. Uusi Suomi 1947; Jyrki Vesikansa, Aho, Lauri Emil. [http://arkisto.kokoomus.net/kokoomusbiografia/elamakerta-artikkelit/aho-lauri-emil/\(17.9.2014\)](http://arkisto.kokoomus.net/kokoomusbiografia/elamakerta-artikkelit/aho-lauri-emil/(17.9.2014)).
- ¹⁰⁰⁰ V. Nenonen ja Max Alfthan, Lennätinlaitos ja telefoni Suomessa. Teoksessa OM 1911, 164–172; E. A. Berg, Lennätin ja puhelin Suomessa. Teoksessa OM 1925, 215–227; Radiosta ja televisiosta Vilho Suomi, Suomen yleisradio. Teoksessa OM 1961.
- ¹⁰⁰¹ K. O. Lindevik, Markkinoista Suomessa. Teoksessa OM 1924, 465; Nils Staf, *Marknad och möte. Studier rörande politiska underhandlingar med folkmenigheter i Sverige och Finland intill Gustav II Adolfs tid*. A. Börtzells Tryckeri 1935.
- ¹⁰⁰² Kaarlo Ignatius, Oikeudenhoidon kehitys 1734 vuoden lain ilmestymiseen asti. Teoksessa OM 1908b, 585–599 ja teoksessa OM 1922, 821–835. Raastuvanoikeuden merkityksestä tiedotuksen ja vuorovaikutuksen välineenä esimerkiksi Petri Karonen, "RAASTUVASSA TAVATAAN". *Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana*. Studia Historica Jyväskylänseia 51. Jyväskylän yliopisto 1995; Einonen 2005; Antti Räihä, *Jatkuvuus ja muutosten hallinta. Lappeenranta ja Hamina Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla*. Jyväskylä Studies in Humanities 183. Jyväskylän yliopisto 2012.
- ¹⁰⁰³ E. G. Palmén, Suomen kielen asema eri aikoina. Teoksessa OM 1909, 436–457. Toiseen painokseen tekstiä hieman lyhennettiin, mutta sisällöllisesti se säilyi samana. E. G. Palmén ja E. N. Setälä, Suomen kielen asema eri aikoina. Teoksessa OM 1923, 590–615.

¹⁰⁰⁴ Palmén antoi myös muissa yhteyksissä, kuten 1860-luvun valtiopäiviä käsitellessään, käytännön esimerkkejä siitä, kuinka alkeellisessa tilassa "virallinen" suomen kieli oli tuolloin ollut. E. G. Palmén, 1863–64 vuosien valtiopäivät. Teoksessa OM 1908a, 646–648.

¹⁰⁰⁵ Myöhempi tutkimus on vahvistanut tämän väitteen todenperäisyyden. Villstrand 2008b, 332–334.

¹⁰⁰⁶ A. V. Koskimies, Suomenkielinen kirjallisuus vuoteen 1640. Teoksessa OM 1908a, 112.

¹⁰⁰⁷ Heikki Ojansuu, Lain suomennoksista. Teoksessa OM 1910, 128.

¹⁰⁰⁸ E. G. Palmén, 1734-vuoden laki ja lain suomennokset. Teoksessa OM 1920(b), 401–415.

¹⁰⁰⁹ OM 1958b, 333.

¹⁰¹⁰ Bill Widén, *Predikstolen som massmedium i det svenska riket från medeltiden till stormaktstidens slut*. Studia Historica Ecclesiastica Academiae Aboensis. Åbo Akademi 2002. Kirkon roolista yleisenä maallisten asioiden levittäjänä on toki paljon tutkimusta, esimerkiksi Sven A. Nilsson (1990) korostaa pappien ja kirkon kaksoisroolia sananjulistajina ja valtiovallan vaatimusten toteuttajina; Jari Eilolan ja Kirsi Salosen artikkeli tässä teoksessa.

¹⁰¹¹ Elisabeth Reuterswärd, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*. Studia Historica Lundensia 2. Lund University Press 2001; Martin Linde, *Statsmakt och bondemotstånd. Allmogets och överhet under stora nordiska kriget*. Studia Historica Upsaliensia 194. Stockholm 2000; Karin Sennefelt, *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*. Hedemora 2001; Widén 2002; Nils Erik Villstrand, Nyheter från predikstolen. Teoksessa Jakob Christensson (red.), *Frihetstiden*. Signums svenska kulturhistoria. Atlantis 2006, 51–67; Villstrand 2008, 315–360.

¹⁰¹² Katso Jonas Harvard, Patrik Lundell (red.), *1800-talets mediesystem*. Mediehistoriskt arkiv 16. Kungliga Biblioteket 2010.

¹⁰¹³ Palmén 1920(a), 282.

¹⁰¹⁴ Palmén 1907(a), 201.

¹⁰¹⁵ E. G. Palmén kuului niin sanottuun Valvojan ryhmään, jonka omaksuman näkemyksen mukaan "[e]dellytyksenä sille, että Suomessakin voitaisiin omaksua liberaalin näkemyksen mukaisia poliittisen toiminnan muotoja, he pitivät kansan poliittista kasvattamista". Liikanen 1995, 318.

¹⁰¹⁶ Aho 1956, 226–227.

¹⁰¹⁷ Väisänen 2006.

¹⁰¹⁸ Palmén 1907(a), 209.

¹⁰¹⁹ Aho 1956, 223.

¹⁰²⁰ Lauri Aho, Suomen lehdistö. Teoksessa OM 1958a, 223–225.

¹⁰²¹ Katso esimerkiksi Päiviö Tommila, *Suomen lehdistön historia. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1*. Kustannuskiila 1985, 43; Tuija Laine, *Kolportööreja ja kirjakauppiaita. Kirjojen hankinta ja levitys Suomessa vuoteen 1800*. SKS 2006; Jyrki Hakapää, *Kirjan tie lukijalle. Kirjakauppojen vakiintuminen Suomessa 1740–1860*. SKS 2009.

¹⁰²² E. G. Palménin liberaalisuus, suomenmielisyys ja -kielisyys alkoivat kehittyä jo varhain hänen urallaan, mikä oli Maija Väisäsen mukaan tietoinen valinta, eräänlainen sukupolvikapina aatelisia, ruotsinmielisiä ja konservatiivisia sukujuuria vastaan. Väisänen 2006, 488.

¹⁰²³ Palmén 1920(a), 269.

¹⁰²⁴ Palmén 1920(a), 274.

¹⁰²⁵ Palmén 1907(a), 213. Pirkko Leino-Kaukiaisen arviot sensuurin tehokkuudesta ovat samanlaiset kuin Palménin. Sensuurin langettamilla rangaistuksilla ei ollut kovin suurta käytännön merkitystä. Toimittajien erottaminen oli harvinaista eikä merkinnyt toimittajille ammatin menetystä. Leino-Kaukiainen 1984, 154–155.

¹⁰²⁶ E. G. Palmén, Suomen kansan historiallinen asema. Teoksessa OM 1911, 936.

¹⁰²⁷ Tommila 1985, 48–82. Suomen lehdistön historia-hankkeesta katso Kaija Vuorio, *Sanoma, lähettäjä, kulttuuri. Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos*. Jyväskylä Studies in Humanities 125. Jyväskylän yliopisto 2009.

¹⁰²⁸ Juha Manninen, '...Se voitti itselleen vain sivistyksen voitot' – Suomen hegeliläisyyden perusteemoja. Teoksessa Juha Manninen ja Ilkka Patoluoto (toim.), *Hyöty, sivistys, kansakunta. Suomalaista aatehistoriaa*. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen 1986, 116; Palmén 1907, 199–201.

¹⁰²⁹ E. K. Ehrströmistä Johanna Wassholm, *Svenskt, finskt och ryskt: nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835*. Åbo Akademi 2008.

¹⁰³⁰ Jyrki Loima, *Myytit, uskomukset ja kansa. Johdanto moderniin nationalismiin Suomessa 1809–1918*. Yliopistopaino 2006, 58.

¹⁰³¹ Palmén 1907(a), 202–203.

-
- ¹⁰³² Palmén 1920(a), 270.
- ¹⁰³³ Palmén 1907(a), 204.
- ¹⁰³⁴ J. V. Snellmanin *Saima*-lehdestä esimerkiksi Matti Kinnunen, *Mallti ja muutos. J. V. Snellmanin Saima-lehden (1844–1846) maailmankuvan perusta, muotoutuminen ja rakenne*. Helsingin yliopiston Historian laitoksen lisensiaattityö 1981.
- ¹⁰³⁵ Palmén 1907(a), 204–207.
- ¹⁰³⁶ Palmén 1907(a), 212.
- ¹⁰³⁷ Palmén 1907(a), 210.
- ¹⁰³⁸ Palmén 1907(a), 207. Itse asiassa monet Snellmanin kommentit muun muassa *Saima* -lehdessä olivat erittäin kriittisiä suomalaisia kohtaan, esimerkiksi: ”Myös maamme niin sanotun sivistyneen luokan muihin kansakuntiin verrattuna vähäinen seurallisuus kertoo alhaisemmasta sivistyksestä ja vähäisestä halusta muuhun kuin eläimellisten tarpeiden tyydyttämiseen.” Snellmania lainattu teoksessa Lahtinen 2006, 191.
- ¹⁰³⁹ Palmén 1907(a), 210–212.
- ¹⁰⁴⁰ Aho 1958a, 227.
- ¹⁰⁴¹ Palmén 1907(a), 212.
- ¹⁰⁴² Päiviö Tommila, *Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860*. WSOY 1963, 303–305.
- ¹⁰⁴³ Palmén 1907(a), 213–214.
- ¹⁰⁴⁴ Palmén 1920(a), 284.
- ¹⁰⁴⁵ Palmén 1907(a), 214.
- ¹⁰⁴⁶ Palmén 1920(a), 285.
- ¹⁰⁴⁷ Carl Henning et al., *Päivälehti – Helsingin Sanomat*. Helsingin Sanomat 2003, 21.
- ¹⁰⁴⁸ Leino-Kaukiainen 1984, 302–307.
- ¹⁰⁴⁹ Palmén 1907(a), 197–200.
- ¹⁰⁵⁰ Palmén 1907(a), 201–202.
- ¹⁰⁵¹ Palmén 1907(a), 202, 208.
- ¹⁰⁵² Palmén 1907(a), 209–211.
- ¹⁰⁵³ Palmén 1907(a), 197–199.
- ¹⁰⁵⁴ Palmén 1920(a), 280–281. Vertaa myös Petri Karosen ja Nils Erik Villstrandin sekä Piia Einosen, Antti Räihän ja Marko Tikan artikkelit tässä teoksessa.
- ¹⁰⁵⁵ Palmén 1920(a), 280. Palménin tunnepitoinen luonnehdinta on oikeansuuntainen, sillä Edvard Valpas-Hännisen aikana ja hänen vaikutuksestaan *Työmies* ajoi luokkataistelun vallankumouksellista ja kautskylaista suuntausta, joka vaati työväen voiman lisäämistä valtiopäivätoiminnan ulkopuolella. Tästä johtuen hän vastusti muun muassa osallistumista vuoden 1907 valtiopäivävaaleihin. Juhani Paasivirta, *Suomen poliittisen työväenliikkeen synty*. WSOY 1949, 15–19; Soikkanen 1961, 104–105.
- ¹⁰⁵⁶ Tarkemmin esimerkiksi Petri Karosen ja Nils Erik Villstrandin artikkeli ja siinä mainittu kirjallisuus.
- ¹⁰⁵⁷ Aho 1956, 232.
- ¹⁰⁵⁸ Palmén, 1920(a), 270. Lehtimiehenä Palmén seurasi läheltä myös sensuurin toimintaa.
- ¹⁰⁵⁹ Palmén 1907(a), 199 ja Palmén 1920(a), 266.
- ¹⁰⁶⁰ Th Rein, E. G. Palmén ja F. Elfving, Pietari Forskål. Teoksessa OM 1907, 132–139. Lehdistösensuurista Ruotsin vallan ajalla esimerkiksi Tommila 1988, 46.
- ¹⁰⁶¹ Santeri Ivalo, Sensuurioloista Suomessa. Teoksessa OM 1908a, 544–55; Santeri Ivalo, Sensuurioloista Suomessa. Teoksessa OM 1921, 655–666; Kalevi Kalemaa, Ivalo, Santeri. *Suomen kansallisbiografia*.
- ¹⁰⁶² Ulla-Stina Westman, Suomi: Rautakaudesta kulta-aikaan. Teoksessa Bo Präntare, Erik Lund, Ulla-Stina Westman, Ivar Eskeland ja Einar Östgaard (toim.), *Lehdistö Pohjoismaissa*. WSOY 1982, 119.
- ¹⁰⁶³ Aho 1958, 226–228. Talvi- ja jatkosodan sensuurista muun muassa Helena Pilke, *Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944*. SKS 2011; Alpo Rusi, *Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944*. SHS 1982; Touko Perko, *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944*, Otava 1974; Kustaa Viikuna, *Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944*. Otava 1962. Sodan jälkeisen ajan sensuurista ja itsesensuurista esimerkiksi Esko Salminen, *Aselevosta kaappaushankkeeseen. Sensuuri ja itsesensuuri Suomen lehdistössä 1944–1948*. Otava 1979. Lauri Ahon merkityksestä sanomalehdistössä välittömästi toisen maailmansodan jälkeen Jouni Suistola, *Kylmä sota paleltaa. Kylmän sodan alku Suomen johtavassa sanomalehdistössä*. Studia Historica Septentrionalia 24. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 1994.
- ¹⁰⁶⁴ Leino-Kaukiainen, 1984, 151; Seppo Zetterberg, *Eero Erkkö*. Otava 2001.

¹⁰⁶⁵ Päivälehti "Juhannuksena", 24.6.1904: " – – Nyt on meillä Juhannus; nyt on meillä, pimeään lapsilla, valo valtijaana, ja siitä me iloitsemme. Synkkä oli pimeän valta viimekin talvena, mutta sitä ihanammalta tuntui taas valon voittoisa retki, ja nyt, nyt on meillä valon, auringon valta taas yhtä täydellisenä kuin milloinkaan – –".

¹⁰⁶⁶ Ivalo 1908a, 546.

¹⁰⁶⁷ Ivalo 1908a, 546.

¹⁰⁶⁸ Palmén 1907(a), 207–208.

¹⁰⁶⁹ Ivalo 1908a, 547.

¹⁰⁷⁰ Ivalo 1908a, 549.

¹⁰⁷¹ Palmén 1907(a), 209.

¹⁰⁷² Ivalo 1908a, 551.

¹⁰⁷³ Ivalo 1921, 665–666.

¹⁰⁷⁴ Ivalo 1921, 666.

¹⁰⁷⁵ Ivalo 1921, 666.

¹⁰⁷⁶ Palmén 1920(a), 281.

¹⁰⁷⁷ Paul Starr, *The Creation of the Media: Political origins of Modern Communications*. Basic Books 2004.

¹⁰⁷⁸ Palmén 1920(b), 263; Aho 1956, 223.

¹⁰⁷⁹ E. G. Palmén, Postilaitoksen synty ja kehitys. Teoksessa OM 1907(b), 707–719 (lainaus 708).

¹⁰⁸⁰ Suomen ensimmäiset postilinjat alkoivat toimia vuodesta 1638 alkaen. Palmén 1907(b), 710; Jukka-Pekka Pietiäinen, *Suomen Postin historia* 1. Posti- ja telelaitos 1988, 40–43.

¹⁰⁸¹ Palmén 1907(b), 708.

¹⁰⁸² Palmén 1907(b), 719.

¹⁰⁸³ Pietiäinen 1988, 433.

¹⁰⁸⁴ Palmén 1907(b), 717.

¹⁰⁸⁵ Nenonen ja Alfthan 1911, 164–172.

¹⁰⁸⁶ Vuosina 1919–1927 E. A. Berg toimi lennätinhallituksen ulkomaanosaston esimiehenä ja vuodesta 1927 aina vuoteen 1960 saakka Suomen Tietotoimiston toimitusjohtajana. E. A. Berg, Lennätin ja puhelin Suomessa. Teoksessa OM 1925, 227.

¹⁰⁸⁷ Mika Kallioinen, *Verkostoitu tieto. Informaatio ja ulkomaiset markkinat Dahlströmin kauppahuoneen liiketoiminnassa 1800-luvulla*. SKS 2003.

¹⁰⁸⁸ E. A. Berg, Lennätin ja puhelin Suomessa. OM 1960b, 424.

¹⁰⁸⁹ Berg 1960b, 426.

¹⁰⁹⁰ Berg 1960b, 427.

¹⁰⁹¹ Berg 1925, 223.

¹⁰⁹² Berg 1960b, 427.

¹⁰⁹³ Nenonen 1911, 166–168.

¹⁰⁹⁴ Berg 1960b, 428.

¹⁰⁹⁵ Berg 1925, 225.

¹⁰⁹⁶ E. A. Berg, *Uutistoimistojen synty ja kehitys*. S. n. 1952; Ullamaija Kivikuru ja Terhi Rantanen, *Uutisvälitys*. Teoksessa Nordenstreng & Wiio (toim.) 1994, 77–78; Risto Jussila, *Puolivirallisia uutisia. Suomen Tietotoimisto ja Valtiovalta 1917–1960*. Otava 2007.

¹⁰⁹⁷ Aho 1958a, 230–232.

¹⁰⁹⁸ Aho 1958a, 232–234.

¹⁰⁹⁹ Aho 1958a, 234–236.

¹¹⁰⁰ Aho 1958a, 237.

¹¹⁰¹ Vilho Suomelta oli myös ilmestynyt vuonna 1951 Yleisradion 25-vuotishistoria. Suomi toimi sittemmin muun muassa kotimaisen kirjallisuuden apulaisprofessorina Helsingin yliopistossa. Vilho Suomi, Suomen yleisradio. OM 1961a; H. K. Riikonen, Suomi, Vilho, *Kansallisbiografia* <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7037/>.

¹¹⁰² Suomi 1961a, 138; Eino Lyytinen, *Yleisradion historia 1926–1949 1. osa*. Yleisradio Oy 1996, 18.

¹¹⁰³ Lyytinen 1996, 18.

¹¹⁰⁴ Suomi 1961a, 139; Lyytinen 1996, 13, 18–19.

¹¹⁰⁵ Kaupallisista yrityksistä Lyytinen 1996, 20–21.

¹¹⁰⁶ Väliaikaisesta radiokomissiosta Lyytinen 1996, 21–22.

¹¹⁰⁷ Suomi 1961a, 139–140; Lyytinen 1996, 22, 28.

¹¹⁰⁸ Suomi 1961a, 139; Lyytinen 1996, 13, 23–25.

¹¹⁰⁹ Toiminnan rahoittamisessa välttämättömien lunastettujen radiolupien kehitys kertoo suosiosta: vuoden 1926 loppuun mennessä radiolupia oli hankittu noin 5 000 kappaletta. Vuonna 1934 niitä oli lähes 200 000. Suomi 1961a, 140–141; Lyytinen 1996, 46–48, 49.

¹¹¹⁰ Kirjallisuusmies Suomi kirjoitti laajasti sekä radio-orkesterin laajentumisesta että radioteatterin kiistattomasta menestyksestä. Suomi 1961a, 142, 143–145. Uutisten merkityksestä ja ennen toista maailmansotaa usein hankalasta suhteesta Suomen Tietotoimistoon Lyytinen 1996, 91–98 sekä sota-aikana erityisen merkittäväksi nousseesta uutistoiminnasta Timo Vihavainen, *Sodan ja vaaran vuodet. Yleisradion historia*. 1. osa. 1926–1949. Yleisradio Oy 1996, esimerkiksi 141–143.

¹¹¹¹ Eino Lyytinen mainitsee mainittujen seurojen lisäksi esitelmien pitäjinä maatalousjärjestöjä ja Työväen Sivistysliiton. Suomi 1961a, 150; Lyytinen 1996, 36, 52–54, 122.

¹¹¹² Suomi 1961a, 142, 144; Lyytinen 1996, 103, 109.

¹¹¹³ Suomi 1961a, 146; Lyytinen 1996, 68–80, 85.

¹¹¹⁴ Monopolioikeuksista ja niiden perusteista esimerkiksi Raimo Salokangas, *Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1949–1996, 2. osa*. Yleisradio 1996, 18–20.

¹¹¹⁵ Suomi 1961a, 146. Puheen toisinto julkaistu Ylen Elävässä arkistossa http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/mantsalan_kapina_kukistettiin_radion_avulla_7041.html#media=7046 (luettu 16.11.2013); Lyytinen 1996, 86.

¹¹¹⁶ Suomi 1961a, 146 (lainaus), 148–149, 151 (lainaus), 152 (lainaus); Lyytinen 1996, 108; kattava esitys sota-ajan radion toiminnasta on Vihavainen 1996. Myös Ville Zilliacus, *Yleisradiomme sotavuosina 1939–1944*, Oy Yleisradio Ab 1991.

¹¹¹⁷ Erityisesti Vihavainen 1996, 258–261; Petri Karonen, Yleisradio ja rauhaan palaaminen toisen maailmansodan jälkeen (1944–1950). Teoksessa Jari Ojala, Jari Eloranta ja Heikki Roiko-Jokela (toim.), *Monelta kantilta. Ilkka Nummelalle omistettu juhlaKirja*. Jyväskylän yliopisto 2010, 149–162 ja siinä mainittu lähdeaineisto.

¹¹¹⁸ Suomi 1961a, 152–153.

¹¹¹⁹ Heidi Keinonen, *Kamppailu yleisteleviosta. TES-TV:n, Mainos-TV:n ja Tesvision merkitykset suomalaisessa televisiokulttuurissa 1956–1964*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1050. Tampere 2011 (<http://acta.uta.fi>), 10–11.

¹¹²⁰ Suomi 1961a, 154; esimerkiksi Salokangas 1996, 109, 111–113, 115–122, 135, 139; Keinonen 2011, 49–51, 53–54; Heikki Hellman, *Koko illan ilo? Kolmoskanava ja television kaupallistuminen Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 258. SKS 2012, 39–40, 79–80.

¹¹²¹ Professori E. G. Palménin luona. *Jokamiehen viikkolehti* 23.11.1907, 8.

¹¹²² Väisänen 2006. Päiviö Tommila, Linkomies, Edwin (1894–1963) pääministeri, Rooman kirjallisuuden professori, Helsingin yliopiston rehtori, kansleri. Molemmat julkaistu *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/> (viitattu 12.12.2013).

¹¹²³ Liikanen 1995, 160–161.

¹¹²⁴ STV kuvaa aluksi (vuonna 1907) suuriruhtinaskunnan ainoan yliopiston, Suomen Aleksanterin-Yliopiston, tilastotiedot ja jakaa sitten vastaavan informaation Suomen Teknillisestä korkeakoulusta. Opetustoimen alaan kuuluivat myös oppikoululaitos, kansakoulut, kansakoulunopettajaseminaarit, kauppaoppilaitokset, kansanopistot, käsityöläiskoulut, teollisuuskoulut, maatalous- ja maanviljelyoppilaitokset, puutarhakoulut, kotitalouskoulut sekä kuurojen ja sokeiden koulut.

¹¹²⁵ Päätoimittaja E. G. Palmén kirjoitti itse kansanvalistustyöstä. E. G. Palmén, Kansanvalistustyöstä. Teoksessa OM 1908(b), 554–551; A. A. Granfelt, Kansankirjastot ja kansalaiskirjastot. Teoksessa OM 1908(b) 673–680.

¹¹²⁶ Palmén 1908b, 561.

¹¹²⁷ Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1909; Haapala 1995, 36–40; myös Osmo Kivinen, *Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Turun yliopisto 1988.

¹¹²⁸ Palmén 1908b, 561.

¹¹²⁹ Antti J. Pietilä, Gezeliukset ja kansanopetus. Teoksessa OM 1909; Antti J. Pietilä, Gezeliukset ja kansanopetus. OM 1923, 1052–1060. Pietilä aloitti kirkkohistorioitsijana mutta siirtyi systemaattisen teologian pariin. Juhani Veikkola, Pietilä, Antti Jaakko (1872–1932) dogmatiikan ja siveysopin professori. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/> (viitattu 12.12.2013).

¹¹³⁰ Pietilä 1909, 851; Pietilä 1923, 1052–1060.

¹¹³¹ J. J. Tengström, *Biskopen i Åbo Stift Johan Gezeli den äldres minne. Åbo 1825*; J. J. Tengström, *Gezelii den yngres minne*. Myös Klinge 2010, 79–80; Aimo Halila, Suurvalta-aika. Teoksessa Korhonen 1949 (toim.), 268–269.

¹¹³² Aimo Halila, Kansanopetus ennen kansanopetuslaitosta. Teoksessa OM 1958(b), 73–84.